

4. הלשון המיסטית והלשון המאגית – "אם בלשונו אנשים ומלאכים אדבר"

ריב"ש ע"ה אמר צוהר תעשה לתיבה שתהא התיבה מצהיד
כי יש בכל אות עולמות ונשמות ואלוהות.

צוואת הריב"ש, סעיף עה, עמ' יב

יודע היה בצלאל לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ

ברכות נה ע"א

השמות הם כדמיון מפתחות לכל דבר ודבר שאדם צריך

לכל צד ועניין בעולם

שערי אורה פח

הנחת היסוד להבנת המציאות במחשבה המיסטית היא שילובם וזיקתם ההדדית של עולמות עליונים ותחתונים – העולם הנסתר נרמז בעולם הנגלה וניבט באחדותו מבעד להפכיו השונים, ואילו העולם הנגלה משקף ברבגוניותו את העולם הנסתר ויונק ממנו את חיותו ומהותו. הכול כלול בכול ולכל בחינה יש מעמקי השתקפויות ויחסי גומלין אינסופיים. יסודה של הדדיות זו היא הלשון, אשר על-פי ההשקפה המיסטית מקורה אלוהי והווייתה רב-פנית, שכן הדיבור הוא פרישה של ההווייה האלוהית בלשון. הלשון האלוהית היא התגלות כוחו הבורא של האל במושגים מוחשיים, או גילוי מובחן של אינסופיותו בתוך הבריאה, הנתפשת בתורת הסוד כורם אותיות אינסופי או כשלשלת אותיות ושמות שחוליותיה אחוזות זו בזו מראש מדרגת ההווייה הנעלמת ועד סופה הנגלה. הכוח הבורא גלום באותיות הלשון האלוהית המקודשת, המצטרפות זו לזו בתהליך הבריאה, והמציאות המובחנת הנודעת בשם אינה אלא פרישה וגילוי של הדיבור האלוהי. כל אות היא פתח לאחד מן העולמות העליונים הקשורים בקשר רציף של גילוי וכיסוי לכל העולמות האחרים, ודבקות באותיות, הנתפשות כ"סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה", היא פתח להתכללות העולמות העליונים זה בזה ולדבקות נשמת האדם בהם. במיסטיקה היהודית הלשון, המצטרפת מן המופשט אל המוחש בבריאת הגשמיות ומתפרקת מן המוחש אל המופשט בהפשטת הגשמיות, היא הגשר הדו-כיווני הנושא את כל ההפכים ומחבר בין האל לאדם, בין הנסתר לנגלה ובין העבר להווה. האותיות הן גילוי של העצמות האלוהית הבוראת וכיסויה והן אבני הבניין של ההווייה, שכן הן גשר דו-כיווני בין המופשט למוחש, בין האינסופי לסופי או בין האלוהי הנעלם לגשמי הנגלה.

משמעותן האלוהית של האותיות ושל הספירות, המגשרות בין הבורא לנבראים ונתפשות כמסד ההווייה וסודה, נידונה בפרקיו של החיבור המיסטי הקדום ספר יצירה. חיבור זה פותח בקביעה המצביעה על מקומן המכריע של האותיות בבריאה על שלביה הנעלמים והנגלים: "בשלושים ושתים נתיבות פליאות חכמה חקק יי' ה' צבאות... וברא את עולמו. בשלושה ספרים: בספר וספר וספור. עשר ספירות בלימה ועשרים ושתים אותיות יסוד" (ספר יצירה, א).

המסורת המיסטית הקדומה והמאוחרת, שביקשה לתת מבע להתגלות האינסופיות האלוהית בכתבי

הקודש ולעוצמה של הנוכחות המתמדת של האל בהווה, צירפה את עשרים ושתיים האותיות של לשון הקודש לעשר הספירות שנתפרשו באחדותן כספר [התורה], כסיפור [הבריאה] כספיר [השתקפות האלוהי] וכמספר [מרכיבי ההווה אותיות ומספרים]; וביארה את מקורן האלוהי וכוחן הבורא: "ואמאי קרא ליה ספירות משום דכתיב (תהלים יט ב) השמים מספרים כבוד אל", (ספר הבהיר, סעיף קכה); "לשון ספירה פירושו בו מלשון מספר ויש אומרים שהוא מלשון ספירות וזכות ורמו לזה הפירוש כמעשה לבנת הספיר", (ספר האמונות לר' שם טוב, שער ד פ"ד, כח סע"ב); "וכמו ששמעתי... כי השם יתברך עשה ספר והוא העולם ופירושו על אותו ספר והוא התורה, כי התורה כמו מפרש קניני השם יתברך בנבראים", (צדקת הצדיק, רטז).

תיאור זה של הבריאה באותיות (הנדרשות מלשון יאתה ויבוא, כבאות כל העת) וספירות (הנדרשות בכל הנגזרות של השרש ס.פ.ר) ממחיש את טיבה של הלשון המיסטית כלשון חוצה גבולות או כלשון מראות ואספקלריות אשר התרבות מעמידה לעומת הווייתה; לעומת מושגי הבריאה השגורים, הגדורים בחד-פעמיותם, מוצבת בבואה קוסמית נעלמת של בריאה הולכת ונמשכת בדמות נתיבות פליאות, ספירות, ספרים ולבנת הספיר, המאירה את הידוע והשגור באור חדש. לעומת מציאות גלויה מוצבת אספקלריה לשונית של מציאות נסתרת, לעומת הווה מסוים מועמדת מראש של עבר מייתי והווה מיסטי ולעומת דיבור אנושי מוצבת השתקפות של מרחבי השפה האלוהית הבוראת.

ההנחה הדיאלקטית, שעליה מיוסדת תפישת השפה המיסטית, רואה בלשון גילוי מוחשי מצומצם של ההווה האלוהית המופשטת האינסופית, הצריכה את כיסויה וצמצומה לשם גילויה. תפישה זו רואה את ההווה האלוהית הנעלמת כמחייה את הלשון הנגלית ומעניקה ללשון ההווה, המכסה על העבר, קיום נצחי רב-רבדי ומשמעות אינסופית. הלשון, אשר במחשבה המיסטית מקורה אלוהי ומלותיה הן שמות, אותות, רמזים, מובנים וסודות, המכסים תהומות של משמעות, נתפשת כייצוג המהותי של זיקת הגומלין בין האלוהי לאנושי. זיקה זו נתפשת כאחדות הפכים של יש ואין, רצוא ושוב, גילוי ומהות, מוחש ומופשט, סופי ואינסופי ומטביעה את חותמה על כלל ההווה ועל ייצוגה בלשון, שכן הפכים אלה מצויים ביחס דיאלקטי קבוע שבו האין הנעלם הוא תנאי חיותו של היש הגלוי, והיש המוחשי הוא תנאי גילוי של האין המופשט. לאמור, חלקיה הגלויים של הלשון אינם אלא מעטה וכיסוי למהות האלוהית הנסתרת, מכאן, וגילוי מהותה האלוהית של הלשון מותנה בצמצומה במלים ובכיסויה באותיות, מכאן.

דבריו של ר' ישראל בעל שם טוב, מייסד החסידות, מיטיבים לבטא את כפל הפנים של הלשון שבה כל תיבה וכל מלה משקפות בעת ובעונה אחת את האין ואת היש או את האינסופיות האלוהית הנעלמת ואת הסופיות הגשמית הנגלית: "ריב"ש עליו השלום אמר צוהר תעשה לתיבה שתהא התיבה מצהיר כי יש בכל אות עולמות ונשמות ואלוהות". (צוואת הריב"ש, סעיף עה, עמ יב). במסורת המיסטית הלשון מערבת ומוהלת מהויות מטפיסיות וריאליות, ותיבות המחשבה, הדיבור, הכתיבה והקריאה, ההגיה והסימון – הן הגשר בין ההתנסות האנושית למקורה האלוהי שכן המיסטיקן מתרגם את המציאות העל-לשונית למציאות לשונית ומפרק את המציאות הלשונית למרכיביה הבוראים – אותיות, תיבות, שמות, מלים, ערכים מספריים, תווים, סימנים ומשמעויות. הוא עושה זאת בדומה למנגן או מבצע של

תכליל תווים כאשר התווים הם ביטוייה של המסורת המיסטית המרומזת בלשון הקודש והמנגן הוא זה המחונן בהשראה המדובבת את הכתוב ומבטאת את העוצמה של ההוויה האלוהית הנסתרת, הגלומה בלשון הנגלית. ממדיהן המופשטים והמוחשיים של האותיות והמלים, כותן הבורא ויישותן הקוסמית, אופיין המקודש ומהותן הקומוניקטיבית והנעלמת, המתקיימת בעת ובעונה אחת בשמים ובארץ, מתפרשים בהרחבה בכל הספרות המיסטית בדרכים עיוניות מפורשות, בהארות חזיוניות או בדרכים פיוטיות וסמליות מרומזות. בספר חנוך השלישי, שנכתב במאות הראשונות לספירה, מוצג אחד השלבים הראשונים של המהלך המיסטי, שלב שבו עקרונות לשוניים מוכרים מן המציאות הארצית הופכים בעת ובעונה אחת לבעלי כוח אלוהי בורא ולבעלי מראה חזיוני ויישות קוסמית. מהפך זה מתחולל אגב תיאור פיוטי של האותיות הבוראות השמורות בשמים, שאותן מראה המלאך מטטרון לר' ישמעאל העולה למרום:

אמר ר' ישמעאל אמר לי מטטרון: בוא ואראך אותיות שנבראו בהן שמים וארץ. אותיות שנבראו בהן ימים ונהרות. אותיות שנבראו בהן הרים וגבעות. אותיות שנבראו בהן עצים ועשבים. אותיות שנבראו בהן כוכבים ומזלות אופן הלבנה וגלגל החמה וכסיל וכימה וכל מיני מאורות רקיע. אותיות שנבראו בהן מלאכי השרת... והלכתי אצלו ותפשני בידו והעלני בכנפיו והראני את אותן האותיות כולן שהן חקוקות בעט שלהבת על כסא הכבוד וזיקוקין וברקים יוצאים מהן ומכסין את כל חדרי ערבות. (סינופסים לספרות ההיכלות, סעיף 59).

אולם אותיות אלה – המעידות בכותן הבורא על קדימת הלשון האלוהית ללשון בני-האדם ועל מקורה האלוהי הלא קומוניקטיבי של השפה – אינן רק יישות קוסמית או כוח אלוהי בורא החבוי בתשתית ההוויה הנבראת אלא הן גם מהות מושגית יוצרת וקטיגוריה אנושית בוראת: שהרי הן או ייצוגן הסמלי מייחדות את האדם והוא, היודע אותן בהווייתן המוחשית והמופשטת, כקורא וככותב, כדובר וכחושב, עושה בהן שימוש יוצר בהפשטה ובהמחשה, כבריאה ובהריסה, בייצוג, סימול, סימון, הבנה ופענוח, זכירה ומסירה, מְחִייה והנצחה – במחשבתו, כדיבורו ובמעשיו.

עולמם של המקובלים ובעלי תורת הסוד הוא עולם הלשון והדיבור, עולם הכיסוי והגילוי, השמות והאותיות. פעמים הוא עולמם של אלה היוצרים יש מאין ומבקשים לשון חדשה המבטאת ממשות לא נודעת, ממשות שהשפה הרווחת צרה מלהכילה ואינה יכולה לתת לה ביטוי, ופעמים הוא עולמם של אלה החושפים את מעמקי המשמעות המהדהדים מבעד לכיסויי הלשון. הלשון הפרטית הנסתרת של בעלי הסוד והמיסטיקנים, המצפינים ברמזים וסמלים את התנסותם הייחודית ואת העולמות שנגלו להם בעיני רוחם, שואבת מתחום הקודש ומעמקי הנפש, בוראת לה עולם משלה ומפענחת את ההוויה על-פי דרכה. לעומתה, הלשון הכללית ההסכמית, המעוגנת במסורת ובמציאות הקיימת, קובעת את פשרה ומשמעותה לאורם של הסכמים חברתיים. בעל סוד, הוא זה המתמרד במה שנראה בעיניו ככלא של הלשון הדנוטטיבית המגדירה ומצמצמת, זה המבקש פעמים רבות ליצור לשון חדשה וזה המבקש לפענח את

העולם כמערכת סמלים ומטפורות או כמערכת מראות ואספקלריות. מיסטיקן הוא היוצר האידיאליסטי הרואה מבעד למספר את "לבנת הספיר", זה "המפריח את האותיות לשרשן" וזה הרואה "עולמות נשמות ואלוהות" מבעד לאותיות. לעתים הוא זה המצרף אותיות כבצלאל, ש"יודע היה לצרף אותיות שנבראו בהם שמים וארץ" (ברכות נה ע"א), ולעתים הוא זה הסובר ש"השמות הם כדמיון מפתחות לכל דבר ודבר שאדם צריך לכל צד ועניין בעולם", (שערי אורה, עמ' פח). הוא זה שלעתים מבטא את עולמו בלשון גנוזה, בלשון סמלים ורמזים ולעתים זה המפענח החודר לנבכי הלשון חסרת הפשר ומאיר את משמעויותיה הגנוזות ואגב כך יוצר יצירה חדשה.

הלשון המיסטית רואה באותיות המחשבה, הקריאה והכתיבה, הדיבור, התפילה והכוונה גשר בין עליונים ותחתונים, ומציגה את השפה כ"סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה", שכן הדיבור האלוהי, המגלם את "צורות הש"י" ומסור בלשון, גלום באותיות התורה, ואלה מסורות גם לאדם.

והנה כל אותיות התורה בצורותיהן ובחיבורן ובפירוטן ובאותיות לפופות, עקומות ועקושות ויתרות וחסרות וקטנות וגדולות ומגוונות וכתב האותיות ופרשיות סתומות ופתוחות וסדורות הן [הן צורות השם יתברך] הן סדרי עשר ספירות... כי כולה בנין אלהי חצובה בשמו של הקדוש ברוך הוא... מוסף על זה כי כל התורה כולה שמותיו של הקדוש ברוך הוא ועל כן אין להוסיף ולגרוע אפילו אות אחת (רקנאטי על התורה, פרשת לך לך; הגהה כ"י מילנו אמברוניאנה 62, דף 113ב).

האל חוקק, חוצב, יוצר ומוריד זרם אינסופי של אותיות בתהליך הבריאה, כדברי ספר יצירה, והופך באמצעות צירופי אותיות את המופשט למוחש, את האינסופי לסופי, את הרוחני לגשמי, ויוצר בכוחה של מערבולת לשונית זו, הקושרת בין מהויות מטפיסיות וריאליות, את הבריאה וההוויה הגשמית; האדם, לעומתו, "מפשיט את הגשמיות", מפרק ומפריד, בוחן ומייחד את הצירופים, מפענח ומתכונן ומבקש אחר היסוד המילולי המשותף המצוי מעבר להוויה המוחשית המפורדת. הוא הופך במחשבתו את המוחש למופשט, מפשיט ומעלה אותיות וצירופי שמות לשורשם בתהליך ההתעלות, ויוצר הוויות וצירופים חדשים ברוחו. לעומת האל הבורא כל העת את העולם באותיות וצירופים מן האין ליש, האדם מפשיט את הגשמיות ובורא באותיות וצירופים מן היש אל האין, כדברי ר' שניאור זלמן מלאדי: "אך הנה אנו רואים בחינת ביטול היש לאין בכל הברואים שזהו היפוך הבריאה מאין ליש גמור" (רש"ז, תורת חיים, א ע"ב). אותיות השפה הן היסוד הדיאלקטי הבורא, המשותף לאל ולאדם והפקעתן מן "התיבה" של הטקסט הכתוב והחתום ואזכרון בדבקות, במחשבה וכדיבור, באופן "שתהא התיבה מצהיר", משיב להן את כוחן הבורא, מפיה בהן חיות ומשפיע על החיות העליונה והתחתונה. היסוד הדיאלקטי הבורא, המכונה בעקבות חזון יחזקאל בשם "החיות רצוא ושוב", כולל הפשטה והמחשה, היווצרות והתאינונות, עמימות והצטללות ומתאר תהליך אינסופי של מחשבה המפשיטה את הגשמיות ומגשימה את ההפשטה:

ובהזכיר האדם את האותיות מנענע החיות העליונה וכשמתדבק במחשבתו בתמימות להשם יתברך

מחזיר החיות שנשתלשל ממחשבה העליונה עד שבאה לדיבור והושם כפה האדם, והוא משתוקק בדברי התפילה להשי"ת בזה מפריח האותיות לשרשם. (ליקוטים יקרים, דף קלב ע"ב).

המחשבה המיסטית לדורותיה מיוסדת על ההנחה שהדיבור הוא פרישה של ההוויה האלוהית כלשון, אולם ללשון יש שני קטבים, זה הנסתר והנעלה מהשגה הקשור בשמות, וזה הנגלה והמושג הקשור באותיות; לעתים נדמה שבספרות הסוד הכול מצוי בתהליך דינמי הסובב סביב מציאות לשונית הנגלית באותיות ומציאות על-לשונית הנסתרת בשמות: העולם נברא באותיות, "הכל נמשך מהתורה אשר בה אסתכל קב"ה וברא עלמא וממילא יש אותיות התורה בכל העולם ומלואו", (אור המאיר, דרוש לשבועות, דף קע ע"א). על הדמות האלוהית הנעלמת, המכונה "שיעור קומה" בספרות ההיכלות, מצויות אותיות שתומות המצטרפות לשמות נטולי מובן, השם המפורש הוא צירוף מסתורי של אותיות, האל הוא "השם", כל התורה היא שמו הנסתר של הקדוש ברוך הוא, כדברי הרמב"ן בפתח פירושו לתורה, איברי השכינה הם אותיות, השכינה מכונה "עולם הדיבור", ה"מלבוש" הוא יישות הארוגה מכל אותיות האלף-בית המצויה בין עולם האצילות לאין סוף. ספר התמונה מתייחס ל"תמונת ה' יביט" שמשמעה תמונת האותיות ותמונת שם האל, ומסורות קבליות לא מעטות קובעות בנוסח הדומה לדברי המקובל יוסף ן' טבול: "תורת האצילות היא כולה שמו של הקב"ה".

לשון הקודש במסורת הסוד מורכבת מ"תחתיים שניים ושלישים": מאותיות, המצטרפות למלים בעלות מובן, ליסודות בוראים, מגשימים ומנהירים, ההופכים את התווה לבריאה ומכוננים את ההוויה, מחד גיסא, ומאותיות המצטרפות לשמות חסרי פשר וליסודות נעלמים, מופשטים ונסתרים, המחזירים את הבריאה לתווה, ו"מפריחים את האותיות לשרשם", מאידך גיסא. האותיות המצטרפות למלים בעלות אינספור מובנים הן עניינה של הלשון המיסטית והאותיות המצטרפות לשמות חסרי פשר הן עניינה של הלשון המאגית.

היחס בין לשון מיסטית ולשון הסכמית, מחד גיסא, ללשון מאגית וללשון ריטואלית, מאידך גיסא, הוא יחס בין לשון בוראת ולשון מאיינת או בין לשון דיבור ללשון אילמת. יחסי הגומלין בין הלשון המיסטית, המתייחסת למציאות הארצית והשמימית ביחס מפענח החותר לרדת לחקרה, והלשון ההסכמית הרגילה, המודדת את משמעותה על-פי יכולת ההבנה הגלומה בה ועל-פי ההתכוונות המובעת בה, מחד גיסא, לבין הלשון האילמת של השמות – לשון המאגיה, הפולחן והריטואל – שאינה נמדדת בידי אדם במידת ההבנה הגלומה בה משום שאין בה משמעות גלויה ואין בה התייחסות לממשות הסובבת, מאידך גיסא – הם השתקפות יחסי הרצוא ושוב האלוהיים.

אם נעמיד את היחס בין הלשון המיסטית ללשון המאגית כיחס שבין יצירה להריסה או כיחס בין צירוף לפירוק, הרי שנוכל לומר שבכינוי, בהגדרה, בהבחנה, בבריאה, בקונסטרוקציה, בהבניה, בפענוח ובדיבור במלים ובצירוף משפטים – אנו צועדים מן התווה לבריאה. לאמור, אנו מציבים גדרות לכאוס, מצרפים אות לאות, מלה למלה, מעניקים שם, מגדירים מציאות, תוחמים הוויה וקובעים יישות מובחנת, נעלמת או נגלית, או לוקחים חלק בתהליך המעבר מן האין ליש, הכרוך ב"הצמחת האותיות משרשן",

במתן שמות המגדירים משמעות, (תהליך המכונה naming או embodiment). בעוד שבפירוק, בדקונסטרוקציה, בהריסה, אנו מפרקים את המשפט ממשמעותו, מפרקים את הצירוף מפשטו, מוחקים את המלה, מוחים את השם, מטשטשים את הדיכוטומיות, ומבטלים את הקיום המובחן ולוקחים חלק בתהליך השיבה מן היש אל האין, "בהפרחת האותיות לשרשן", או בתהליך נטילת משמעות מן השם (המכונה un-naming disclaiming disembodiment), שבו מחזירים את הבריאה לתוהו ושבים אל תהומות הכאוס שאיננו גדור במלים.

בספרות הסוד מפורטים שמות הקודש, שהם צירופי אותיות בעלי משמעות מאגית ומיסטית אך נטולי מובן קומוניקטיבי, ומובאות אותיות השם המפורש ומסורת השמות המפורשים שיש להם תיחום צלילי אולם אין להם משמעות בת פשישה, הניתנת לביאור או לתרגום. עוד נזכרות אותיות בוראות ואותיות חותמות, אותיות אוסרות ואותיות קושרות, ואותיות כמכלים ותיבות של הדיבור האלוהי. בכתבי הסוד נמנים צירופי אותיות שבהם אפשר לברוא, להרוס, להשביע, לברך ולקלל. בספרות זו מצויות מסורות שונות בדבר כתיבת השבעות, אזכרות, סגולות וקמיעות ומפורטות מסורות לשוניות הקשורות ליצירת גולם ומסורות מיסטיות הקשורות לדרכי עלייה לעולמות עליונים. מסורות מיסטיות רבות עוסקות בשמות קודש וחיבורים לא מעטים נפתחים בנוסח דומה לפתיחת ספר היכלות רבתי: "זה ספר שבע היכלי קדש המפורשים בו שבעים שמות הקדש". (היכלות רבתי, סינופסיס, סעיף 81) שמות קודש אלה מורכבים משורות אותיות שאינן מצטרפות להוויה קומוניקטיבית או למהות סמנטית בעלת משמעות, אולם דווקא בצירופיהם הבלתי-נתפשים כשמות נטולי פשר הם זהים למהות האלוהית האינסופית הבוראת הנעלה מהשגה.

המסורת המיסטית הקדומה, בספרות ההיכלות, הציגה זהות בין האל הנסתר ושמיו הנגלה: "הוא שמו ושמו הוא הוא כהוא ושמו בשמו" (מעשה מרכבה, סינופסיס, סעיף 588); "ששמו בגבורתו וגבורתו בשמו, הוא כוחו וכוחו הוא שמו", (שם, סעיף 557). מהות האל זהה לשמו ולפיכך ידיעת השמות משמעה ידיעת מהותו, אך זו ידיעה נטולת מובן אנושי שסכנה רבה בה, כפי שעולה מהאזהרה המאימת: "המשתמש בתגא חלף" (היכלות זוטרתי, עמ' 26), שמשמעה שהמשתמש בשמות האל [תג, תגא, כתר] יחלוף מן העולם.

השם הנעלם הוא אחד מממדי ההוויה הקשורים במהות האלוהית ויש בו כוח בורא וכוח ממית, כוח שולט וכוח מעניק שליטה ההופך אותו לנכסף ולהרה סכנה. השם מייצג את היסוד המיסטי-מאגי ויש בו דר-משמעות: הוא נודע ממקור שמימי, מגילוי מלאכי או מהתגלות מיסטית לאדם העולה השמימה ומציץ בהיכלות עליונים, וידיעתו מקנה לאדם שליטה בתחום גילויי השמימי, מזה, והוא נתפש ככלי עזר מאגי, כדי שהאדם יוכל לחזור ולעלות השמימה או להוריד כוחות עליונים באמצעות ויתור על הבנה דיסקורסיבית ושליטה בתודעה, מזה.

בשם האלוהי, האוצר מהות אינסופית וגילויי סופי נטול מובן, המצטרף מאותיות הקרויות על דרך ההיפוך השם המפורש, טמון כוח בורא והורס, הקשור מנקודת ראותו של האדם בחיים ובמוות. היסטיקנים, הסבורים ששם וכוח הם שמות נרדפים, אם גם לא מובנים, חותרים לדעת את השמות

הקדושים, הקשורים בעולמות עליונים ובמציאות על-לשונית. הם תרים אחר השמות המרכיבים את השפה האלוהית הנעלמת, חרף הסכנה הכרוכה בחציית הגבולות ולמרות האיום המפורש:

בשעה שתרצה להזכיר את השם הנכבד הזה חקוק למעלה בנקודו קשט עצמך ותתבודד במקום מיוחד שלא ישמע קולך לזולתך וטהר לבך ונפשך מכל מחשבות העולם הזה. חשוב שבאותה שעה תפרד נפשך מגופך ותמות מן העולם הזה ותחיה לעולם הבא אשר הוא מקור החיים הנמצאים המפוזרים בכל חי והוא השכל... והוא בדמות מלך מלכים. (אור השכל, כ"י מינכן עמ' 62).

225
ש
א

הלשון המאגית היא לשון מיסטית המוותרת על רב-ממדיותה ומפרקת עצמה ממשמעויותיה כדי לבטא רבדי התכוונות נטולי מובן היונקים ממסורות ריטואליות ומאגיות. המסורת המאגית, בדומה למסורת המיסטית, מיוסדת על הנחת כוח פלאים יוצר הטמון באותיות ובמלים, כוח המיוחס לדיבור האלוהי והאנושי כאחד, אולם בשעה שהמסורת המיסטית מתייחסת לתכנים המעצבים את הנעלם, לתבניות סמליות וחזיוניות של העולם הנסתר ולמשמעויות המבנות את "המציאות האחרת", הרי שהמסורת המאגית מתייחסת לשמות נטולי פשר, לצירופים חסרי משמעות, לייחודים חסרי מובן, להשבעות, עיגולי אותיות, שפת מלאכים, סגולות, קמיעות וכיוצא באלה צירופי אותיות נטולי הקשר ושימושי לשון שאינם נענים לפענוח סמנטי. המסורת המיסטית מתייחסת למערכת הניתנת לביטוי היררכי, לשוני, סמנטי ואילו המערכת הכאוטית המתחמקת מגיבוש טרמינולוגי היא כלי ביטוייה של המסורת המאגית.

בלשון המאגית נמצא שימוש בשמות ובמלים חסרות מובן כדי ליצור קשר עם כוח על-טבעי: קוראים לאל בשמו המפורש האסור להגיה ובשמותיו המפורשים לכאורה והנעלמים למעשה, הנוצרים משילובי אותיות אינסופיים, קוראים לרוחות בלשונן, בלשון אא אה ה ה אהא אהא המורכבת מתנועות ללא עיצורים, או קוראים למלאכים בשמות חסרי פשר המורכבים מעיצורים ללא תנועות. לשון חסרת מובן זו קשורה בשם האל ובצירופי אותיות האלף-בית בצורות שונות כאשר ההנחה המובלעת ביסודה היא שהלשון הלא מובנת בעולם הזה מתפענחת ומובנת בעולמות עליונים ומשפיעה על כוחות עליונים לעשות את רצון המבקש. דוגמאות לשימוש בלשון זו נמצא בספרות ההיכלות הכוללת יסודות מאגיים מגוונים:

אלו עשרים ושתים אותיות שהם עשרים ושנים שמות מאות אחת של תורה. תשרק צפעס נמל כיטח זוהד גבא. כי ביה צור עולמים אדני אה יהא היו יה והי והי והי יה יה יה קקק אדני יה יהיו יו יה אה יה ביה אה באה אץ בץ במץ מץ כפץ יד סם ססו צצי צצו... כתר תגא מפורש. (סינופסיס לספרות ההיכלות, סעיף 364).

דפוס החשיבה המאגי הוא א-היסטורי, שכן למאגיה המצויה בערש התרבות אין תארוך ייחודי ומיקום דתי-תרבותי בלעדי. לשון המאגיה, הנמנית על התחומים הקדומים והמקודשים ביותר ביצירה הדתית

מורכבת משמות קדושים, שאינם נמדדים במובנותם לאדם אלא בכוחם להשפיע על עולמות עליונים, או משמות הנושאים מסורת ריטואלית מקודשת, המעניקים למשתמשים בהם את ידיעת העבר והעתיד ואת היכולת לשלוט בהוויות נסתרות. הלשון המאגית היא הלשון שבה האדם מוותר על המשמעות של הנאמר, על תחביר היוצר רצף מוכנים ואף על התמורה והזיקה בין הנאמר למוכן ולנעשה, כדי לקחת חלק בלשונם של בני עולמות עליונים או כדי להשפיע על יישויות נעלמות בכוחה של שפה נטולת פשר:

דין חרבא (השם הנסתר) דמשה שנמסר לו בסנה ונגלה לו לר' ישמעאל בן אלישע במעשה מרכבה וזה הוא דקמאין יקראך את מלכיאל הזה אדאת אכין בידך חתיכות טחין מאהלי אהלי דאכת ואסתיק... פאתואיר אמתדאל סרופא גרא גתי תלבי ברכות גחיל לחון אסדות תיגרא דנאמר טי בשהאל ואיש אלתי טבאי סבתאות. (חרבא דמשה, סינופסים לספרות ההיכלות, סעיף 598).

כבתרבויות אחרות, גם בתרבות היהודית האלמנט המאגי משמעו שימוש בשמות חסרי פשר, במשפטים חסרי מוכן או בצירופי אותיות נטולי משמע סמנטי שגור, בהקשר ריטואלי הקשור במסורת שימוש בשמות, לשם השגת כוחות עליונים, לשם מעבר להוויות על-חושיות או לשם רכישת ידע כמוס שיש בו משום השפעה על עולמות עליונים ותחתונים. שמות חסרי פשר אלו קרויים רוים, אזכרות, השבעות וקשורים פעמים רבות בדמותו של מטטרון, הכוהן הגדול השמימי:

אמר ר' ישמעאל כל תלמיד חכם שהוא יודע רז גדול זה... יאמר ויפרש וישביע ויזכיר ויגזור ויקיים בשם הוזה והובד יהוה ייה מן מה שהוא נקרא שמות על שם מטטרון. מרגואל זהו מטטרון. ססגיריה זהו מטטרון. סנדיה זהו מטטרון. פזוקך זהו מטטרון. אטמון זהו מטטרון. ססגונדיה זהו מטטרון. סרגון זהו מטטרון. סנגזיה זהו מטטרון. זעפטריה זהו מטטרון. זהובה זהו מטטרון. זבוזאל זהו מטטרון. וקרא זה אל זה ואמר קקק יהוה צבאות מלא כל הארץ כבודו ויגזור עליהם גזרות. (סינופסים, סעיף 682).

באופן דיאלקטי דווקא הוויתור על המוכן והמשמעות, על ההתכוונות וההקשר, מקנה דעת עמוקה יותר, היונקת מתבניות שמימיות, המושלכות על המישור הארצי, ויתור החושף כוחות לא נודעים בנפש האנושית ובהוויה האלוהית. המשתמש בלשון זו בוחר בויתור על מוכן ומשמעות כדי לשלוט באופן נוסחאי חסר פשר על כוחות בתחום הנעלם, אשר עשויים להשפיע בכוח השמות וההשבעות על התחום הגלוי. השמות הנעלמים הקשורים בסודות הבריאה ובכוחות קוסמיים נלמדים מפי המלאכים ונרכשים בעת העלייה המיסטית כפי שעולה מדוגמה עתיקת יומין הקושרת בין מלאכים, בני-אדם, כוח השבועה ומסורת השם הנעלם בעולמות עליונים, הנמצאת בספר חנוך הראשון, אשר התחבר בחוגים כוהניים פורשים במאה השנייה או השלישית לפני הספירה:

וזאת פקודת כזביאל שר השבועה אשר הראה לקדושים (מלאכים) כאשר היה שוכן במרום בכבוד... הוא אמר למיכאל להראותו את השם הנעלם למען יוכל להזכירו בשבועה להחרידם מפני השם ההוא והשבועה, אלה אשר הראו לבני האדם את כל אשר היה נעלם: וזה כוח השבועה הזאת כי כבירה ועצומה היא וישם את השבועה הזאת ביד מיכאל: ואלה הם מסתריי בשבועה הזאת והוא אמיץ בשבועתו ובה נתלה הרקיע עד לא נברא העולם ועד עולם: ובשבועה ההיא נברא הים... ובשבועה ההיא חוזקו תהומות ויעמדו ולא ינועו ממקומם למן עולם ועד העולם. (חנוך א, סט יג'ד).

העולם הנעלם נשלט באמצעות שמות נטולי פשר ושבועות רבות כוח המצויים ברשות המלאכים ונמסרים בהתגלות מיסטית או במסורת מאגית לשימוש של האדם. השמות והשבועות מייצגים את מסתרי היסוד הנצחי הבורא האוסר והקושר את ההווייה ושולט בה.

המאגיה עוסקת ביחס הדיאלקטי בין האמירה הלא מובנת בהווייה הארצית ובין פענוחה המיחל בהווייה השמימית או בזיקה בין הלשון "המפורקת", הנמסרת לאדם כְּרִזִים, שבועות וייחודים (שכולם צירופי אותיות שאינם מחוורים בלשון אנוש) ומצויים בטקסטים המאגיים, ללשון "המצטרפת" המתפענחת במלוא משמעותה רק בעולמות עליונים, שם יש לה משמעות ופשר. כאמור, בדיבור המאגי, בשירה המאגית, בטקס המאגי או בכתיבה המאגית יש מעין תהליך של פירוק של הוויית מצורפות או נסיגה מן המשפט הכולל למלה הבודדת, מן המחולק למלים בעלות משמעות למחולק לשמות נטולי פשר ומן המחולק לשמות למחולק לאותיות. הלשון הנוצרת באמצעות שימוש באלפבית שאינו מצטרף למלים או ליחידות של משמעות ומובן, קרויה ייחודים, רוים או השבעות, ובאמצעות השימוש בה עשויה להיווצר דיסאינטגרציה של התודעה ובעקבותיה דקונסטרוקציה של ההווייה. כניסה למצבי תודעה חסרי שליטה ולדיבור נטול משמעות בלשון מאגית מצויה בפרקים שונים של המסורת המיסטית-מאגית מן העת העתיקה ועד ימינו, אולם דומה שתיאורו דק ההבחנה של ר' חיים ויטאל, המקובל הצפתי הנודע בן המאה ה־17, המעיד על ההתנסות הדיסאינטגרטיבית מכפנים ומבחוץ, הוא יוצא־דופן. ויטאל מעיד ביומנו, שנתפרסם בשם ספר החזיונות, על משמעותה של "התערבות המחשבה" או על משמעותה של הדיסאינטגרציה בתהליכי התודעה – הכרוכה בשימוש בלשון המאגית של הייחודים – ועל אובדן השליטה המנטאלי והפיסי הכרוך בה. ייחודים אלה נלמדו מפי מורו, האר"י הקדוש, והיו קשורים בפריצת גדרי הזמן והמקום ובהשתתחות על קברי צדיקים לשם התקשרות עם נשמתם בעולמות עליונים:

בתמוז השל"א אמרתי למורי שילמדני יחוד אחד, כדי להשיג השגה. ויאמר לי לא תוכל עדיין. והפצרתני בו ויתן לי יחוד קצר ובחצי הלילה קמתי וייחדתיו וארגיש זעזוע בגופי וראשי כבידה עלי והתחיל דעתי להשתטות ונעקם פי לצד אחד וחדלתי מלייחד עוד (ספר החזיונות, עמ' רלז). ערב ראש חודש אלול השל"א שלחני מורי ז"ל למערת אביי ורבא ושם נשתטחתי על קבר אביי ז"ל וייחדתי תחילה הייחוד של הפה והחוטם דעתיקא קדישא (ייחוד המתייחס לציור האנתרופומורפי של האל בקבלת האר"י) ונפלה עלי שינה ואיקץ ולא ראיתי דבר. אחר כך חזרתי ונשתטחתי שנית על

אביי עצמו וייחדתי הייחוד שכתוב מכתבת ידי מורי ע"ה עצמו ובהיותי מחבר ומשלב אותיות הוי"ה ואדנו"ת (שילוב אותיות שם הוויה ושם אדוני בדומה ליהודהוני) כנודע, נתערבבה מחשבתי ולא הייתי יכול לחברם... ואחדל מלחשוב בחיבור ההוא, ואז נתדמה אלי במחשבתי כאילו קול אומר לי: "חזור בך חזור בך" פעמים רבות... והנה כל זה נתדמה אז אלי במחשבתי ואחר כך נפלה עלי חרדה ורעדה גדולה עד מאד בכל איברי וידי רועדות זו לזו. גם שפתי היו רועדות דבר גוזמא ומתנועעות במהירות ובתכיפות ובמרוצה גדולה וכאילו קול היה יושב על לשוני בין שפתי והיה אומר במרוצה גדולה יותר מק' פעמים בלשון זה: מה אומר מה אומר. ואני הייתי מחזיק את עצמי ואת שפתי שלא לנענעם ולא יכולתי להשקיטם כלל... ואז היה הקול מתפוצץ בפי ובלשוני ואומר: החכמה, החכמה יותר מעשרים פעמים... וכל זה היה במהירות גדול, דבר נפלא, פעמים רבות, בהקיק, ואני נופל על פני משתטח בכוח אבי. (ספר החזיונות, עמ' קע"קא).

הלשון המאגית, המבוססת על הפיכת הרצף התחבירי, שלילת הרצף המילולי, ועל ביטול רצף הזמן ותבניותיו הלשוניות, כדי לעלות כביכול אל מעבר לגבולות הזמן, המקום וההשגה הרציונלית, משתמשת, כאמור, במלים חסרות מובן, בסימנים חסרי פשר, בקולות חסרי הגדרה או בצירופים שאינם משתמעים לכלל דבר קומוניקטיבי, כדי להשפיע באופן נסתר על כוחות עליונים בלשונם שלהם. אם נערוך פראפרזה על לשונו של פול ואלרי הרי הלשון המאגית בוראת עולם של מלים שתבניותן אינה סמנטית אלא צורנית, כלומר המלים אינן משמשות עוד לבידול של משמעות אלא מתפקדות כיחידות של צליל. צלילים אלה קרויים באופן דיאלקטי בכינויים המבטאים את היפוכם: "שמות מפורשים", "ייחודים", "צירופים" או "שמות הקודש", ופעמים רבות אין להם מסורת הגיה או ווקליזציה ידועה ולא כל שכן משמעות מפורשת המצטרפת לכלל מובן ועל כן הינם במידה רבה שפה אילמת. המשתמשים בלשון זו נוטלים חלק בתהליך של פירוק השפה, ובדיסאינטגרציה של התודעה והמצאיות; הם כאילו מחזירים את הבריאה מן המוגדר למופשט, מן המובחן לערטילאי, מן השפה המדוברת לשפה הקמאית, הצלילית, המדוקלמת או המושרת בצורה ריטואלית חסרת מובן. אין פלא שבלשוניות רבות השירה, המאגיה הכישוף והקסם או ה־chant וה־incantation שייכים לאותו שורש או לאותו שדה סמנטי.

החריגה של הלשון המאגית מגבולות הסדר הקיים נרמזת כבר בתיאורי הנביאים המתנבאים שנאמר עליהם שהם מדברים בשיגעון או שנכנסה בהם רוח: "לכל איש משגע ומתנבא" (ירמ' כט כו); "אויל הנביא משגע איש הרוח" (הושע ט ז) והיא באה לידי ביטוי מאלף בלשון היוונית בעת העתיקה. הפועל המצייין ביוונית שיגעון mainomai הוא אותו פועל המצייין את דברי האורקל בדלפי או את דברי המסתורין של הכוהנת והסיבילות שהתנבאו במקדש הדלפי ואת לשונם האקסטטית הנלהבת של חסידיו המתנבאים של דיוניסוס. על כולם נאמר שהם "מדברים בלשוניות אחרות" בהשראת דברי פאולוס לקורינתיים: "אם בלשוניות אנשים ומלאכים אדבר". "דיבור בלשוניות אחרות" הוא מלל נטול משמעות שאינו נוצר על-ידי מחשבה מראש אלא על-ידי תהליך אחר, המתואר לעתים כרוח הקודש, שאינו נמצא

בגדרי המחשבה הדיסקורסיבית. בתהליך זה הקרוי "לדבר בלשונות" או גלוסולליה, האדם נפעל ומשמש מעין צינור פסיבי לדיבור אוטומטי בלתי-רצוני בשפה לא מובנת כמתואר במעשה השליחים: "וכולם נמלאו רוח הקדש והחלו לדבר בלשונות אחרות כפי שנתנה להם הרוח לדבר", (מעשה השליחים, ב: 4) או כמתואר בדברי ר' חיים ויטאל, "גם שפתי היו רועדות דבר גוזמא ומתנועעות במהירות ובתכיפות ובמרוצה גדולה וכאילו קול היה יושב על לשוני בין שפתי" (לעיל). משמעותו המאגית של דיבור זה נגזרת מן ההנחה שיש בו משום לקיחת חלק במפורש ובמובלע בלשונם של בני עולמות עליונים, שהרי אם הדיבור המובן והנשלט מתייחס ללשון האדם ולעולם הנגלה הרי שהדיבור הלא מובן וחסר השליטה מתייחס ללשון האל ולעולם הנסתר.

המסורת הקבלית הדיאלקטית קובעת, שכל בריאה היא דין, וכל "יש" גזור במלים ו"מלוכש באותיות" בעוד ש"האין" מצוי "מעבר לשכל המושג באותיות", כדבריו של רש"י מלאדי. אם היש הוא "הרצוא", המעבר מהאין ליש, והאין הוא "השוב", המעבר מהיש לאין, הרי שה"אין" מתייחס לתחום הלא מוגדר חסר הגבולות השופע באינסופיותו – אליו מגיעים בלשון המאגית ובלשון הריטואלית וה"יש" מתייחס לתחום המוגדר, המוגבל, הסופי והדור-פני – אליו מגיעים בלשון ההסכמית ובלשון המיסטית. שכן הרוח חסרת הגבולות השבה אל מקורה האלוהי מתייחסת ללשון המאגית – ההופכת את המוחש למופשט, ואילו הלשון הבוראת, הבאה מן האלוהי אל האנושי והופכת את המופשט למוגדר, מתייחסת ללשון ההסכמית וללשון המיסטית. הלשון המאגית והריטואלית, הנפרשת על פני כל הקשת שבין רוח אלוהים ובין רוח עוועים, עשויה להתייחס לתחום האין לשם השפעה ביש, ואילו הלשון המיסטית והנורמטיבית, הנפרשת על פני כל הקשת שבין הבריאה והאפיסה, מתייחסת לתחום היש לשם חשיפת אלוהיותו.

הלשון הדורכיוונית שמקורה אלוהי, לאמור, אינסופי, נצחי, רב-ממדי, רב-רבדי ורב-משמעי – הופכת לסולם עלייה מן הגשמיות לאלוהות שכן המלים מתפרקות מהוראתן הקבועה ונפתחות לאינספור אפשרויות אחרות, לאמור, הן מתפרקות מלבושן, ממשמעותן המקובלת ומצטרפות מחדש. המושגים התחומים במלים מתפרקים ממוחשיותם הנחווית בחושים ונפתחים למשמעויות נוספות הגנוזות במחשבה. דבריו של ר' זאב וולף מז'יטמיר, חסיד בן שלהי המאה הי"ח, המובאים בספר אור המאיר, מביעים בבהירות את החירות הטמונה בראייה זו של אינסופיות משמעויותיה של הלשון ומבהירים את היחס הדינמי בין אותיות ללשון הקודש ונוסח הפשט מזה ובין חירות היצירה והסיפור מחדש מזה:

כי באמת התורה כולה היא רק אותיות וכל אחד ואחד מישראל כפי בחינתו וערכו עושה מפרטי האותיות צירופים והנה אלו הצירופים שנעשו עתה מחדש על ידי כשרון פעולותיו (של האדם) ועומק השגתו היו גם כן תחלה בכוח האותיות אמנם הם ממתנינים מלהצטרף עד עת צרפתהו איש המשכיל בעוצם הכרתו והשתדלותו בעבודת הבורא. (אור המאיר, פרשת ויחי, דף לח ע"ב).

היחס המאגי-מיסטי לאותיות הוא יחס של "פירוק" ו"צירוף" או יחס של דקונסטרוקציה ורקונסטרוקציה; פירוק משמעו פירוק הלשון ממשמעותה הרווחת ופירוק התודעה מגבולותיה השגורים

או הינתקות מהמציאות הגלויה ומביטוייה בפשט לשם השתלבות במציאות חלופית נסתרת המשתקפת ברו. צירוף משמעו יצירת צירופים חדשים בלשון המאירים את נבכי השפה וקובעים משמעות חדשה והשגת מעמקי תודעה חדשים. הפירוק נקרא בלשון המיסטית הדיאלקטית בשם "ייחוד" ומתייחס במובלע ובמפורש ללשון המאגית, והצירוף נקרא "דבקות", ומתייחס ללשון המיסטית. פירוק הדיבור האלוהי האינסופי מגלם בתוכו את חירות הפירוש, את חירות הקריאה לתוך הטקסט ואת צירופן של משמעויות חדשות ואף כולל את החירות להתעלם מפשט הדברים, לחתור תחתיו ולהחליפו בתכנים חדשים. תפישת הלשון המיסטית, המיוסדת על הפירוק והצירוף ועל הדינמיות האינסופית של המשמעויות, משקפת את השאיפה לחלץ את התורה מפשטה ובאנלוגיה לחלץ את המציאות מחד-ממדיותה. דהיינו, לחפש את תוכנה הנסתר מעבר לפשטה הנגלה ולחשוף את משמעותה המטפיסית ואת זיקתה המורכבת לעולמות עליונים.

החירות המיסטית מעוגנת באמונה שבכל מלה טמונים צירופים אינסופיים וממילא שום דבר אינו סגור או קבוע, ובוודאות שכל הוויה כלולה ממהות רוחנית וממלבוש גשמי, המצויים ביחסי תמורה ושינוי. במחשבה המיסטית, הרואה את האלוהות כהליך דיאלקטי ודינמי של אחדות הפכים, העוצמה האינטלקטואלית טמונה בפירוק חד-משמעותו של הגילוי הגשמי ובצירוף אינסופי של מהויות רוחניות חדשות. הטרנספורמטיביות של אותיות המתפרקות ומצטרפות כל העת במחשבה האנושית, אינה אלא חיקוי של אחדות הפכים האלוהית, המאחדת בתהליך הבריאה האינסופי התפשטות והסתלקות, גילוי והעלם, התלבשות והתגלות. האדם המפשיט ברוחו את חד-משמעותו של הפשט ומלבישו בצירופים חדשים, מחקה את הדיבור האלוהי המלביש ומפשיט את ההוויה כל העת:

מי שיש בו מדעת קונו ומשים מגמתו והתאמצו להשכיל בתורה ללמוד לשמה משיג באמת שכלליות התורה אינה רק צירופי שמות וכינויים הקדושים וע"ד שזכרנו למעלה בשם ספר שני לוחות הברית שהתורה נקראת פקודי ה' להיות שכלליות ספור הכתוב בתורה מבראשית ועד לעיני כל ישראל פקודה וגנוזה בשם הוי"ה... והצדיק על ידי עומק השגתו מפשיט אותה מהתלבשותה בסיפורי מעשיות ומלביש אותה בצורה רוחנית אורות עליונים ורוזן עילאין משמות הקדושים המרומזים בספורים האלה... שהתורה נקראת פקודי ה' משמעו לשון פקדון כלומר כל התורה בכלל מבראשית ועד לעיני כל ישראל אינה רק שמות קדושים ועיקר מורה על שם העצם הוי"ה ב"ה אשר בשם זה גנוזים ופקודים כללות פרטי הענינים... שבשם קדוש זה פקודה וגנוזה כל התורה בכלל... והבחירה חפשית ביד אדם אם הוא מיטיב ומישר דרכו ומשיג התלבשות אלוהות באמצעות צמצום מדותיו הקדושים והטהורים אזי יכול לפשוט את התורה מצורה גשמיות להלביש אותה בצורה רוחנית ולצרף צירופים המוטל עליו לעשות על ידי כשרון פעולותיו... החיוב מוטל על כל אחד ואחד מישראל לפשוט אותיות התורה מבחינת התלבשות הגשמית להעלותם לשורשם והיינו לעשות צירופים קדושים בתורה ותפילה, (אור המאיר, מגלת רות, דף קעה ע"א: פרשת ויחי, עמ' לח"ט; מגלת רות, קעח ע"א).

המקובל החושף בתודעתו את היסוד האלוהי של המציאות הגשמית, את האותיות, זה המפרק והמצרף את השפה, או זה המתייחס לכל מרכיבי ההוויה כאל פרטים הניתנים לצירוף מחודש, זוכה לפריצת גבולות המקום והזמן: "והנה איש הירא ותמים... זוכר בכל שעה ורגע לפני מי הוא עומד ומפשיט את עצמו מגשמיות כאלו הוא למעלה מזה העולם למעלה מסדר הזמנים", (שם, לט ע"ב). אם עקרון ההתלבשות של המופשט בגשמי נתפש כעקרון מרכזי של היחס בין האל למציאות, "התלבשות בגשמיות" או ההעלם של האל בעולם, הרי שעקרון ההפשטה, הפשטת הגשמיות, מקביל לו כזיקת הגומלין המתחייבת בתודעה המיסטית בין האדם לאל ולעולם. תבנית זו חלה גם על הזיקה בין האל לתורה (התלבשות; העלמת האלוהי בנגלה), ובין האדם לפשט הכתוב (הפשטת הנגלה לשם חשיפת הנסתר). שני עקרונות אלה גלומים בתורה המשקפת את ההתלבשות וההפשטה וממחישה את התהליך אשר בו האל בעת ובעונה אחת מתגלה בכריאה ובפשט ומסתתר ב"צפוני סודות נפלאים":

אין ספק אשר אין דיבור בכל עניין תורתנו הקדושה שאין שם צפוני סודות נפלאים ונוראים אשר אין רעיון לבות בני אדם יכול לתפוס כי מי עמד בסוד ה' עמוק עמוק מי ימצאנה. (שם, דף קעז ע"א).

בספרות המיסטית, המיוסדת במידה לא מבוטלת על התבוננות נוקבת במעמקי הלשון ועל פענוח צפונותיה, נמצא מגוון דרכי ביטוי ושפע של ז'אנרים וסגנונות הנשענים על שמות ייחודיים וצירופים, אותם מפרקים ומצרפים מחדש כל העת. נמצא בה אלה לצד אלה אסתטיקה המבוססת על כתיבה הנכתבת מאליה באופן אוטומטי נטול מגבלות, על השפעת התת-מודע ועל רקמת המיתוס, על השגה חזיונית או על חלומות. פעמים רבות נמצא בספרות המיסטית קריאה חדשה של הטקסט הידוע, קריאה המפרקת את המסגרות השגורות ומצרפת צירופים חדשים היוצרים רבדים לשוניים רבייפוי מזה ושכבות לשוניות סתומות מזה. עוד נמצא בספרות זו אלה לצד אלה כתיבה אוטוביוגרפית וכתיבה פסוידואפיגרפית אנונימית, מסגרות סיפוריות דמיוניות עתירות משמעות המספרות מחדש טקסטים ידועים, ומסגרות נוקשות של קודיפיקציה וכתיבה שיטתית רציונלית, המבארת מושגים ערטילאיים השייכים למציאות המיסטית במסגרת דפוסי הפרשנות המסורתיים של טעמי המצוות. בספרות המיסטית באות לידי ביטוי גם כתיבה חזיונית וכתיבה דרשנית בצד כתיבה מאגית, ואף כתיבה אנרכיסטית ופרובוקטיבית, המובאת במעטה פרשני וכתיבה ניהיליסטית הפורקת מעליה עול מצוות. לעתים הלשון המיסטית היא לשון מטפורית או סינקדוכית, המייצגת את המכלול העמום על-ידי הפרט הבלתי-צפוי, ומערבת בין ממשויות ריאליות ודמיוניות, כפי שעולה למשל מספר הבהיר:

אילן אחד יש לו להקב"ה ובו שנים עשר גבולי אלכסונין, גבול מזרחית צפונית, גבול מזרחית דרומית... ומרחיבין והולכין עד עדי עד, והם זרועות עולם, ובפנים בהם הוא האילן... ומאי הוי

12 ספטיק
תזמון מקדש
נפרי קפולסק
סדוקן זילרס
תפן הווסקל

אילן דאמרת, אמר לו כוחותיו של הקב"ה זה על גב זה, והן דומין לאילן, מה אילן זה מוציא פירות אף הקב"ה על ידי המים מרבה כוחות האילן, ומאי ניהו [ומה הם] מים של הקב"ה, היינו חכמה, והיינו נשמות הצדיקים שפורחין מן המעיין אל הצנור הגדול ועולה ודבק באילן. (ספר הבהיר, סעיף צה; סעיף קיט).

הלשון המיסטית, המצרפת בין הנעלם לנגלה, מתחדשת בכוחם של חזיונות וחלומות, החורגים מגבולות המציאות וחושפים רבדים לא נודעים בשפה; לעתים ההתחדשות מתחוללת בכוחם של ייחודים והשבעות ומצבי אובדן שליטה ולעתים בהשפעת עיון בטקסטים המקודשים, הכרוך בדיכוב חדש של הנוסח הכתוב ובהפיכתו ל"חי' מדבר"; ובהשראת הניסיון החד-פעמי של היוצר, המאיר בדמיונו משמעויות חדשות במושגים השגורים ומפיח חיים חדשים בסמלים ידועים. הניסיון החד-פעמי הגלום בהנחה "שכל אחד ואחד לפי דמיונו הוא אמת, כי לזה היה תכלית הבריאה שיתגלה אלקותו יתברך דייקא מצד הדמיון" (שערי העבודה, הקדמה) והדיכוב החדש של הטקסט הכתוב, נתפשים כגילוי הדיבור האלוהי: "הדבור הבא לאדם הוא מהשכינה", (ראשית חכמה, שער הקדושה, פרק י, סי' כד).

רוני רוני השיטה

פעמים רבות החזיון המיסטי כרוך בחוויה על-לשונית שמקורה במערכת טקסטואלית מקודשת שהתפרקה והצטרפה מחדש והיא חוזרת עם הבעתה להיות טקסט חדש, או בהתנסות מוחשית שהתפרקה בדמיונו של החוזה, עברה מטמורפוזה חזיונית ונחווה ונכתבה מחדש. התהליך המיסטי בנפשו של החוזה הוא הפיכתו של הטקסט המקודש (או של הזיכרון המוחשי) לחזיון על-לשוני, והחזרתו המחודשת מפורקת/מצורפת לתחום הלשון עם הבעתו ותיאורו. הסמל לעומת זאת במחשבה הקבלית הוא נציגו של מושג, של עצם או של תהליך שמצד עצמו אינו בא לידי גילוי כלל ואינו בגדר הבעה ישירה והמקובל מגדיר אותו באופן שרירותי או בזיקה מפענחת למסורת המיסטית. לצדם של סמלים הרווחים במסורת הכתובה, יוצרים בעלי הסוד דימויים, תיאורים חזיוניים מפורטים, ביטויים פיוטיים, צירופים חדשים ומושגים שנגלים להם בחזונם, המוהלים מציאות ודמיון ובוראים ממשות חדשה.

דוגמה לתיאור מיסטי של ממשות חדשה, הנשען על פירוק הטקסט המקראי וצירופו מחדש, נמצא בקטע מ"שירות עולת השבת". חיבור זה הוא פרי רוחם של כוהני קומראן, שפרשו מהמקדש בירושלים במאה השנייה לפני הספירה על רקע חילוקי דעות בשאלות פולחן ולוח זכות כהונה. בשירות אלה הם מתארים את עבודת המלאכים בעולם העליון. הביטוי המיסטי החדש, שבו כמעט כל מלה ידועה אולם כמעט אף צירוף אינו מוכר, כורך בין מסורות חזיוניות הקשורות למרכבת יחזקאל ובין מסורות מלאכיות-כונהניות העומדות בזיקה למקדש:

"למשכיל שיר עולת השבת שתים עשרה בעשרים ואחד לחודש השלישי
הללו לאלוהי

שני פלא ורוממהו הכבוד במשכן אלוהי דעת. יפולו
לפניו הכרובים וברכו בהרומם, קול דממת אלהים

נשמע, והמון רנה ברום כנפיהם, קול דממת אלהים.
תבנית כסא מרכבה מברכים ממעל לרקיע הכרובים.
והוד רקיע האור ירננו מתחת מושב כבודו.

ובלכת האופנים ישובו מלאכי קודש
יצאו מבין גלגלי כבודו.
כמראי אש רוחות קודש קדשים סביב,
מראי שבולת אש בדמות חשמל.
ומעשי נוגה ברוקמת כבוד צבעי פלא, ממולח טוהר,
רוחות אלוהים חיים מתהלכים תמיד עם כבוד מרכבות הפלא.
וקול דממת ברכ בהמון לכתם.
והללו קודש בהשיב דרכיהם,
בהרום ירוממו פלא ובשוכן יצמודו.
קול גילות רנה השקוט ודממת ברך אלוהים בכל מחני אלוהים
וקול תשבוחות.....
מבין כל דגליהם בעבר[ם] ירננו כל פקודיהם אחד אחד במעמדו"
(14-22:6-405 20 ii-4q שירות עולת השבת, עמ' 303)

מבעד לשורותיו של הטקסט המקוטע, על לשונו השמימית הנשגבת, המתמקדת בתהילה לאל הנישאת
מכל פינות מקדשו השמימי ומפי כל מלאכיו, עולה בבירור שהברכה, הרינה, התהילה והשירה, הגילה
והשבח בהיכל השמימי מיוחסים לכרובים ול"תבנית כסא מרכבה", לאופנים ולגלגלים, ל"רוחות אלוהים
חיים" ול"מרכבות הפלא". דהיינו, עבודת הקודש של הכהנים והלוויים בהיכל הארצי מתפרקת בחזונו
של כוהני קומראן מגבולותיה הארציים ומצטרפת מחדש בלבושה השמימי כיצירה פיוטית חדשה של
שירה מיסטית המושרת בפי המלאכים. צירוף חדש זה עומד בזיקה למרכבת יחזקאל, למסורת מקראית
של שירת המלאכים ולתהילת דרי מרומים. ייתכן ששירות אלה, שחלקים מלשונו חידתי וצופן סוד, עמום
ומופלא וסתום, התחברו גם בהשראה מאגית (הקשורה במסורות כוהניות של בית ראשון). שכן, במסורת
היהודית המאגית מתייחסת בראש ובראשונה לשמות קדושים ולשמות מפורשים, ושמות אלה, שהמסורת
המאגית בכל גילוייה מתייחסת אליהם בחרדת קודש, מקורם, לפחות בחלקו, במקדש ובמסורת הכהונה
הפולחנית, מחד גיסא, ובעולם המלאכים ובמסורת הכהונה המיסטית, מאידך גיסא. המסורת המיסטית
המאוחרת מתייחסת במרומזו לקדמות מסורת השמות:

אלו הן השמות המפורשות היקרות והמוארות שהם שתיים עשרה לשנים עשר שבטי ישראל...
וכולם נכללים בל"ב [נתיבות] השמים ומתחלקין לכ"ד שמות ובהם כלול זכר ונקבה ופקודים בתלי

וגלגל ולב והם מעינות חכמה. (ספר הבהיר, סעיפים קיא קיב).

אולם כבר הספרות היהודית מן העת העתיקה החל מבן סירא ופילון וכלה במשנה ובתלמוד מלמדת במפורש שמסורת השמות היא מסורת כוהנית, הקשורה למסורת שם האל. הדברים אמורים בשם המפורש האסור בהגיה, וקשורים לשם המפורש שהיה אומר הכוהן הגדול בקודש הקודשים ביום הכיפורים, לברכת כוהנים שבה מברכים בשם האל במקדש, לשם שהיה חקוק על הציץ שענד הכוהן הגדול, לשמות הקשורים בשבועה ולמסורות שונות הקשורות בכתיבת שם האל בהגייתו ובקריאתו במקדש ומחוצה לו. דוגמה אחת הכורכת בין מסורת השם המפורש, בין ברכת כוהנים ובין המסורת המיסטית-מאגית נמצא בספר הבהיר:

ישב ר' אהילאי ודרש מאי דכתיב ה' מלך ה' מלך ה' ימלוך לעולם ועד, אלא זהו שם המפורש שניתן בו רשות לצרף ולהזכיר דכתיב ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם (במדבר ו כז) והוא שם בן י"ב אותיות בשם של ברכת כוהנים יברכה ה' וגו' שהם שלשה והם שתיים עשרה... וכל השומרו ומזכירו בקדושה ובטהרה מתקבלים כל תפלותיו, ולא עוד אלא שהוא אהוב למטה ואהוב למעלה, נחמד למטה ונחמד למעלה ונענה ונעזר מיד. זה השם המפורש הנכתב על מצח אהרן, ובשם המפורש מע"ב אותיות, ובשם המפורש שהוא י"ב שמות שמסר הקב"ה למסמריה העומד לפני הפרגוד, והוא מסרם לאליהו בהר כרמל ובהם נתעלה ולא טעם טעם מיתה. (ספר הבהיר, סעיף קיא).

91

ספר י"ב
קרישיון נסא
19 ; 44
מאגית-מסורת

חלקים נכבדים ממסורת השמות נקשרו בעולם המלאכים המשרתים בהיכלות עליונים, שהיו בני דמותם המיסטיים של הכוהנים ששירתו בהיכל הארצי. זהותם הכוהנית של החוגים שבהם התחברו שירות עולת השבת אינה מוטלת בספק והמסורת שמביא יוסף בן מתתיהו, מייחסת להם עניין מיוחד בשמות המלאכים. יש עניין בעובדה שתפילת הקדושה, המושרת בפי מלאכים ובני-אדם כאחד בעולמות עליונים ותחתונים ועניינה שבח שם האל, מצויה בצורות שונות בספרות קומראן ובספרות ההיכלות, שתי חטיבות ספרותיות המקצות מקום מרכזי לפולחן המקדש הארצי והשמימי. אם חלקה האחד של מסורת השמות קשור בפולחן המקדש, בכהונה, במלאכים בהיכלות עליונים, הרי שחלקה השני קשור בתועלת אנושית כפי שעולה במפורש מלשון ההבטחה לשומרי השמות המובאת לעיל: "וכל השומרו ומזכירו בקדושה ובטהרה מתקבלים כל תפלותיו, ולא עוד אלא שהוא אהוב למטה ואהוב למעלה, נחמד למטה ונחמד למעלה ונענה ונעזר מיד". נוסחאות אלה מצויות לראשונה בחיבורי שיעור קומה, הקושרים במישרין בין ידיעת שמות האל ובין הבטחות הכרוכות בתועלת אנושית, הנובעת משליטה בסדרי הטבע, שמקנה ידיעת השמות ושינונם. הזיקה בין ידיעת השמות ובין "נענה ונעזר מיד", מתייחסת לכל צורכי האדם ובייחוד ליכולת ריפוי בגוף ובנפש ועולה בבירור בכל הספרות המאגית החל בספרות ההיכלות, קטעי גניזה, וכבר הרזים, עבור במעין חכמה, ושימושי תורה וכלה בברית מנוחה ובשכחי הבעש"ט ובעשרות הכרכים שביניהם הכוללים קמיעות, השבעות ונוסחאות מאגיות. אין תימה ששני התחומים כרוכים זה

בזה משום שהלשון המאגית הפולחנית נתפשת הן כדרך אל הנעלם, אל הידע הגנוז, אל מסתרי השליטה בהוויה השמימית, והן כמקור של כוח, ידע ותועלת בהוויה הארצית. הלשון המאגית המצויה מקדמת דנא בזיקה לפולחן, למיסטריות, השבעות וטקסים, שהיו מלכתחילה נחלתם של כוהני המקדש, מצויה גם בזיקה לרפואה וכשפים, קסמים ולחשים שאינם תלויים במוקד פולחני מסוים, וקשורה למכלול הדרכים הריטואליות המקנות יכולת להתערב בשלשלת הסיבות שבטבע באמצעות פעולות מאגיות וטקסי פולחן המשפיעים על העולם הנעלם. ההשפעה מתרחשת באמצעות אמונתם של יחידים שיש בכוחם לכפות על כוחות שמימיים למלא את רצונו של האדם ובאמצעות הכרה של הסוכבים אותם בכוח השמות שבידם.

לעתים קרובות הלשון המיסטית-מאגית היא לשון השירה, המגשרת בין הארצי לשמימי, כפי שעולה בבירור מפתיחת היכולת רבתי: "מה הפרש שירות שאדם משורר ויורד למרכבה פותח ואומר ראשי שירות", (סינופסים, סעיף 81), וכפי שניכר משירות עולת השבת, המתארות את שירת המלאכים במקום שבו "כל מחשבי הדביר יחושו בתהלי פלא בדביר פלא דביר לדביר בקול המוני קודש... יהללו יחד מרכבות דבירו", (4q403 1 ii 13-15). ולעתים קרובות היא לשון השמות: שימוש בלשון המאגית של השמות, באמצעות השבעות וייחודים, עניינו בהשגת דרך אל הנעלם, אל הידע הגנוז בעולם המתים ובעולם המלאכים, או אל מסתרי השליטה בעולמות עליונים ותחתונים באמצעות הפשטת השפה מתוכנה. השמות המאגיים נגזרים מצירופי אותיות של ראשי פסוקים או סופי פסוקים על-פי עיקרון מספרי מסוים. למשל, שם של ע"ב נגזר מקריאה אנכית של אותיות שלושה פסוקים שיש בהם ע"ב אותיות. שם אחר נגזר מהאותיות הפותחות את ראשי הפסוקים של אחד ממזמורי תהילים ושמות רבים אחרים הם צירופים של שמותיו השונים של האל הנזכרים במקרא הנעשים באמצעות חילוף סדר האותיות. הלשון הלא מובנת המורכבת משמות חסרי פשר, הופכת לנומינוזית, לאלוהית, לרבתי-כוח ומעוררת אימה משום שהיא אוצרת כוחות לא מובנים ובלתי-מפוענחים: "והעֵד מספר שימושי תורה שמוציא כמה שמות מכמה פרשיות בחילופי אותיות וצרופות עד אשר יפעלו על ידיהם פעולות נוראות" (פי' מתתיה דאלקרט, על שערי אורה). מעמד זה נקנה ללשון המאגית משום שהיא מחזירה את השפה לרובד הקמאי שלה, רובד השייך לשמים, לקדמת דנא, לזמן מיתולוגי לפני היות הקטיגוריות המובחנות של זמן, מקום, הקשר ומשמעות, ולקטיגוריות נפשיות המצויות בעמקי התודעה מעבר למחשבה הרציונלית. מן הספרות המאגית מחזור שברובד המובן והגלוי, שבו יש למלים משמעות, מבקשים כוח ומבקשים השפעה או מבקשים מגע עם יישויות על-טבעיות, ואילו ברובד הלא מובן, הנעלם וחסר המשמעות, בין אם הוא קשור בשמות חסרי מובן ובין אם בדיבור אוטומטי חסר שליטה, תולים מגע בלתי-אמצעי עם כוחות עליונים ולפרקים מגע עם יישות רבתי-כוח ורבתי-השפעה המגשרת בין הנסתר לנגלה.

לעתים, ראשית המגע עם יישויות מעין אלה מתחוללת בלשון המיסטית או בלשון ההתעלות של החלום, המצרפת צירופים חדשים בין המוחש למופשט מבלי להיות כפופה לגדרי המציאות, כפי שניכר מן הספרות החזיונית. דוגמה אחת מני רבות לדרך בה נגלים רזים בהשראת חלומות ו"חזיוני לילה נים לא נים" נמצא בדבריו של בעל גליא רזא, הכותב במחצית המאה ה"ט"ז וכורך את גילוייו המיסטיים עם שליחות המוטלת עליו משמים:

ברוך ה' אלהי ישראל שגילה אלי אליו רזין עילאין דלא נתגלו מקדמת דנא לבר נש בדור הזה מן יום דאתמר בוצינא דנהורא מהאי עלמא [מהיום שנתעלם האור המאיר (=רשב"י) מהעולם הזה] עד היום הזה... וכל דא שכתבתי נתעורר לבי לכותבו ולפרסמו בהיות שנתעורר אלי מן שמיא בהיותי על משכבי בחזיוני לילה נים ולא נים שמו בפי לומר... ובבוקר אחרי שבאתי מבית הכנסת ישבתי וכתבתי מה שהזמינו לשים בלבי... כי גבריא אל הוא ממונה על החלומות ושמו רזא גלי... ולכן קראתי חיבורי דא רזא גלי כי בכוח חלומות בחזיוני לילה ולפעמים בהקיץ בניתי את כל הבנינים שעשיתי. (גליא רזא, עמ' טו"ט).

לעתים תכופות קרבת הקץ היא המניעה את המקובל לחרוג מסייגי האיזוטריות ולהעלות את דבריו על הכתב. ר' שלמה אלמולי מקושטא, בן המאה ה"ט, מייחס את גילוייו השמימיים לקרבת ביאת המשיח ולהשפעה אלוהית, קרוב לוודאי בהשפעת מסורת הזוהר שקשרה בין קרבת הגאולה לגילוי סודות:

שאני רואה שבחמלת ה' נתגלו לי סודות ודרושים נפלאים שלא נתגלו מעולם, עד שאני בעצמי תמה ממנו מי אני ומה חיי שאהיה אני כדאי לזה. והרי זה אם כן סימן לישועתנו ולפדות נפשנו... וגם שזה השער הוא כולו חדש ממש לפי שכל הדרושים שבו... באו אלי בעיון עמוק ונמרץ ובהשגחה גדולה מהש"י שהשפיע אותם לי. (שער ה' החדש, יג ע"א; ב ע"א).

לעתים תכני ההתגלות הם מופשטים ומיסטיים ולעתים הם בעלי תוכן מאגי. המלים סודות ורזים מתייחסות הן ללשון המיסטית והן ללשון המאגית ושתייהן עשויות להיגלות בחלום. לעתים השפה המיסטית היא לשון פרוזאית עיונית המבקשת להתעלות באמצעות ניתוח שיטתי ועיון מתבונן, כפי שניכר מחיבוריהם הקבליים של בעל מערכת אלוהות, ובעל פרדס רימונים, ומספריהם של ר' שניאור זלמן מלאדי, תלמידו ר' אהרון הלוי מסטארושלה ובנו ר' דב בער מלובביטש. לעתים היא לשון מאגית החותרת להתעלות באמצעות ויתור על משמעות ושימוש בשמות חסרי פשר ובנוסחאות קבועות, כפי שנראה בספרות ההיכלות, בחיבורי שיעור קומה ובספר הרזים, ולעתים היא לשון סימבולית, המבטאת באמצעות הסמלים המיסטיים, בחינות והוויות שאינן נגישות להתנסות החושית. בחינות שונות אלה של הלשון המיסטית מתייחסות להווייה האלוהית הנסתרת, לקדמת דנא, לזמנים לא נודעים, ל"שיעור קומה", ול"מרכבות", ל"עולמות שנחרבו" ול"עולמות שעלו במחשבה", ל"י"ב גבולי אלכסון" ול"שבעה עומקים", ל"מיתת המלכים" ול"אדם קדמון", לעולם הספירות ולתורת ה"שמיטות", ל"קץ הפלאות" ולאחרית הימים, לגילוי שכינה ולשירת מלאכים, להיכלות שמימיים ולדבירים במרומים, ול"פרצופים" שונים של האלוהות הבוראת את עצמה כל העת ול"שבירת כלים" המתחוללת אף היא בעולמות עליונים. ביטויים אלה, המתייחסים לפרהיסטוריה של העולם האלוהי והאנושי ולמטא-היסטוריה שלהם, הם ביטויי עולמו הפנימי של האדם הנגלה בלשון ונחשף מתוך התנסותו הייחודית.

יצירה מיסטית בעלת משמעות מאפשרת לקורא לחוות חוויה של גילוי ופענוח משמעויות סמויות ההולכות ומתחזרות עם חשיפת רבדיה השונים של הלשון. מהלך זה מתאפשר הן בשל עקרון אינסופיותו של הטקסט האלוהי ההולך ומתפענח כל העת והן בשל השימוש המורכב שעושה הטקסט המיסטי במושגים, בדימויים ובתמונות שמכלילים בתוכם מושגים ודימויים נוספים או אצרים תמונות אחרות מרבדי יצירה קודמים. מושגי המפתח של היצירה המיסטית משיקים פעמים רבות למעמקי המיתוס, לנבכי המסורת המקראית, לסתרי המסורות הכוהניות הקשורים בשמות קודש, במלאכי עליון ובמרכבות שמימיות, ולצפונותיה של מסורת האגדה המאחדת רחוקים וקרובים, והם מכילים בתוכם באופן מפתיע ובלתי-צפוי רמיזה או האנשה או הסמלה עמוקה של מושגים אוניברסליים אנושיים והשלכה נוקבת של מושגים אלוהיים. לעתים הם מבטאים מיתולוגיזציה ומיסטיפיקציה של מושגים שגורים ההופכים למושגים מיתיים וקוסמיים כגון "צרור חיים", "גלגול נשמות" ו"אילן הנשמות" ולעתים הם מאנישים כוחות אלוהיים כגון "המלאך הגואל שהוא לעתים זכר ולעתים נקבה" או "נוקבא דתהום רבא", או "עריות הם שרביטו של מלך". מושגים מעין אלה משקפים "ביטוי דחוס" המאפשר מארג אסוציאטיבי רב-רבדי, המצביע על הפשטה של מסורת טקסטואלית וריטואלית ועל המחשה של סמלים מיסטיים ונפשיים, ועל קישורם של כל אלה לתחומים אחרים בלתי-צפויים בנגלה ובנסתר. מושגים מיסטיים מובהקים שנזכרו לעיל המתארים את העולם הנסתר בדמות "שבע דברי פלא", "שבעה היכלות", "עשר ספירות בלימה", "ל"ב נתיבות פליאות חכמה", "אצילות בריאה יצירה עשיה", "אדם קדמון", "פרצופים", "שבירת הכלים", "מיתת המלכים", משקפים עירוב תחומים בין המוחשי לדמיוני ובין האנושי לאלוהי. מושגים מיסטיים המתארים את האל כמי ש"מיופיו יתבערו תהומות" וכמי ש"פניו כדמות הרוח כצורת הנשמה", ומתווים את המציאות המיוחלת בדמות "ארץ ישראל השטה על פני המים" או "שמיטת חסד", ממחישים פעמים רבות שיש במושגי המפתח של תורת הסוד משום "השלכת" רגשות ותחושות, הקשרים ומשמעויות מתחום אחד למשנהו והצבת פרספקטיבות חדשות לנוכח המציאות הרווחת. במטפורה המיסטית נמצא הסמלה, עיבוי והתקה המפקיעים את המשמעות השגורה ומעמיקים את המרחב האסוציאטיבי המתייחס לראשית הימים, לאחרית הימים, למעברים בין העולמות, לנבכיה של נפש האדם וליחסי אל ועולם. דימוי האל שאין לו דמות, פענוח חוקיותה של המציאות הנסתרת, בריאתה המיתית וחוקיותה המיסטית, יחסי הגומלין בין עולמות תחתונים ועליונים והכלת ההפכים ברוח האדם ובהוויה האלוהית, החורבן והגאולה, ראשית הנפש ואחריתה – כולם מתוארים במושגים המאופיינים בעושר משמעויות, בסמלים ומטפורות, בשמות וברזים, הממחישים את היכולת לראות את הכתוב מזווית ראייה שונה וליצור דו-שיח חדש בין הקונקרטי למופשט, המעצים את רישומם של הדברים.

ספרות

על הלשון המיסטית, ראו: ביאליק, גילוי וכיסוי; שלום, תורה; שלום, שם האל; ס. כ"ץ, מיסטיקה ולשון; דן, הקדושה. על לשון ואותיות, ראו: ליפניר, אותיות; אידל, גולם; גרין, רוחניות; גרין, כתר. על ספר יצירה, ראו: אלוני, ספר יצירה; גרינולד, ספר יצירה; דן, ספר יצירה; ליבס, ספר יצירה. לעניין

אותיות/ספירות/מספרים: לאותיות יוחס ערך מספרי קבוע שכן השימוש בספרות, כסימנים מיוחדים למספרים, הוא תופעה מאוחרת שראשיתה בימי הביניים. על זיקת הגומלין בין האלוהי לאנושי המצטיירת כאחדות ההפכים, ראו: אליאור, אחדות ההפכים; על צוואת הריב"ש, ראו: לעיל פרק 3. על חנוך השלישי, ראו: לעיל פרק 3. על שיעור קומה, ראו: שלום, שיעור קומה; פרבר-גינת, שיעור קומה; כהן, שיעור קומה. על שמות הקודש, ראו: אורבך, חז"ל, כח השם; גרוצינגר, שמות; אליאור, מיסטיקה; אליאור, היכל. על מיסטיקה ומאגיה, ראו: שלום, פרקי יסוד; בך, פפירוס; גרינולד, הכתב; גרינולד, המאגיה והמיתוס; מאוס, תיאוריה; שפר, מאגיה; אידל, גולם. על הזהות בין האל הנסתר לשמו הנגלה בהיכלות, ראו: שפר, האל הנעלם; אליאור, מיסטיקה; אליאור, דמות. על "המשתמש בתגא חלף", ראו: אליאור, היכלות זוטרת; על שירות עולת השבת, ראו: ניוסם, שירות; ניצן, תפילת קומראן. על דוגמאות לספרות מאגית ראו: ספר הרזים; היכלות זוטרת; קטעי גניזה; (שמושי תהילים; ספר החשק; מעיין החכמה; חרבא דמשה) דוגמאות ללשון השמות עיינו: סינופסיס, סעיפים 655, 569, 657, 629, 580, 636. על המובאה מחנוך, השו"ת צ'רלסוורס, פסאודופיגרה. על רזים והשבעות, השו"ת ספר הרזים. על ייחודים, ראו: ויטאל, שער רוח הקודש; על חירות הפירוש ביצירה המיסטית, ראו: אליאור, עומק וגוון. על כתיבה אנרכיסטית וניהיליסטית, השו"ת שיערי העבודה, מי השלוח, ודברי האדון וראו: שלום, מצוה הבאה בעברה; אליאור, תורת האלוהות (הפרק על ההיפוך); אליאור, עומק וגוון. על כוהני קומראן ומסורת שמות המלאכים, ראו: ניוסם, שירות. על הקשר בין המקדש ומסורת השמות, ראו: אורבך, חז"ל; אליאור, היכל. על ברכת כוהנים ומסורת השמות ראו: אורבך, חז"ל; אליאור, היכל. על מרכזיות פולחן המקדש בקומראן, ראו: זוסמן, הלכה. על מקומה של המאגיה במסורת היהודית בתקופות שונות, השו"ת: אליאור, מיסטיקה; גרינולד, הכתב; כהן אלור, מאגיה; אטקס, מאגיה; נגאל, מאגיה; אידל חסידות; שפר, מאגיה; מאוס, תיאוריה; בך, פפירוס. על מאגיה וריפוי ראו: בילו, ללא מיצרים; בך, פפירוס; גירץ, פרשנות. לעניין השמות המפורשים: ארבע אותיות שם האל י.ה.ו.ה. מצטרפות שלוש פעמים והופכות לשם בן שתיים-עשרה אותיות או מצטרפות שש פעמים והופכות לשם בן עשרים וארבע אותיות או מתקשרות לשלושה פסוקים רצופים שיש בהם שבעים ושתיים אותיות המתחילים במלים ויסע ויבוא ויט (שמות י"ד יט"א) הנכתבים הלך חזור והלך או כסדר בהיפוך וכסדר ונקראים במאונך ויוצרים כ"ד שלשות אותיות וה"ו יל"י ס"ט על"ם וכו'. צירופי האותיות היו ידועים אולם הגייתם נשמרה בסוד והובלעה בנעימה. ראו: קידושין ע"א והשו"ת סינופסיס לספרות ההיכלות בסיומו. על סמלים, ראו: תשבי, הסמל. על גליא רזא, ראו: אליאור, גלגול; אליאור, גליא רזא. על האילן של גבולי אלכסון בספר הבהיר, ראו: שלום, ראשית; על הקשר בין קרבת הקץ וגילוי סודות, ראו: אליאור, המאבק.

מפתח שמות דמויות היסטוריות ודמויות ספרותיות, בעלי סוד ומקובלים הנזכרים בספרות המיסטית היהודית

המפתח מסודר על-פי שמות פרטיים. ההפניות מתיחסות לרשימת החיבורים ולרשימת המחקרים המובאות להלן.

אברהם אבולעפיה (1241-אחרי 1292) מקובל יליד ספרד. חי גם ביוון, איטליה וארץ-ישראל. יוצר שיטת הקבלה הנבואית העוסקת בהשגת רוח נבואה על-ידי התעמקות באותיות ובשמות הקודש. עסק בחישובי קץ ונרדף על כך והוחרם בידי רבנים בני זמנו. בין ספריו ספר האות, סתרי תורה, חיי עולם הבא, אור השכל, אמרי שפר וזאת ליהודה. עליו ראו: שלום, תמונה; אידל, אבולעפיה; אידל, פרקים. אברהם מיכאל קארדו (1626-1706) בן למשפחת אנוסים בספרד. ב-1648 עקר לאיטליה ובה שב ליהדות. ב-1664 עבר לטריפולי בלוב, שם חזה חזיונות מיסטיים ומשנה זו היה חסידו של שבתי צבי. ספרו בוקר לאברהם וכתביו האחרים הוחרמו ונשרפו. עליו ראו: שלום, שבתי; יושע, קרדו. אחיה השילוני נביא הנזכר במקרא שהפך במסורת המיסטית למורו השמימי של הבעש"ט ולבן-שיחו בזמן עלייתו לעולמות עליונים. קרוב לוודאי שייחוסו המיסטי נובע מהמסורת המדרשית האומרת שרשב"י טען שיוכל לקרב בואו של משיח אם יצטרף אליו אחיה השילוני (בראשית רבה פ"ה ס"ב). השפעה נודעה גם למסורות השונות המתארות אותו כדמות על-זמנית שהיתה בעת ובעונה אחת מיוצאי מצרים ומבית-דינו של דוד המלך ומורו של אליהו. (סנהדרין קב ע"א, ב"ב קכא ע"ב). עליו ראו: תולדות יעקב יוסף; אליאור, "קארר".

אליהו דה וידאש (מאה ט"ז) מקובל ארץ-ישראלי, ישב בצפת במאה הט"ז. מחבר ספר המוסר הקבלי ראשית חכמה, שנודעה לו השפעה רבה על החסידות המיסטית. תלמידו של רמ"ק ואולי גם של האר"י. אליעזר הגדול דמות תנאית שהמסורת המיסטית העתיקה של ספרות ההיכלות קשרה עם הורדת מלאכי עליון וגילוי שר תורה. עליו ראו: שר תורה, בתוך: היכלות רבתי; דן, מיסטיקה. אלעזר אזכרי (1533-1600) מקובל ארץ-ישראלי, ישב בצפת במאה הט"ז. חיבר פירושים לתלמוד וכתב את ספר חרדים. חיבר את הפיוט ידיד נפש וכתב יומן בשם מילי דשמיא, בו תיאר את חוויותיו המיסטיות. עליו ראו: אלעזר אזכרי, מילי דשמיא, מהדורת מ' פכטר, תל-אביב תשנ"א. אשר מלמליין מקובל בן המאה ט"ו-ט"ז, השפיע על תסיסה משיחית בקרב יהודי איטליה בשעה שבישר שם את בואו הקרוב של המשיח בשנת ר"ס. יהודי איטליה, שציפו לביאת המשיח בעקבות דברי אברבנאל על גאולה בשנת רס"ג, נענו לבשורתו והיו שראו בו משרו של משיח. עליו ראו: שלום, שבתי.

בעל ספר המשיב מקובל אנונימי בן המאה הט"ו-ט"ז. חיבר ספר בשם ספר המשיב או ספר המלאך המשיב שחלקים נכבדים ממנו נכתבו על-פי כתיבה אוטומטית וגילויים חזיוניים. ראו אודותיו: שלום,

"ספר המשיב"; אידל, "המלאך המשיב".

בעל גליא רזא מקובל אנונימי בן מחצית המאה ה־17 שנאבק על מעמד הקבלה וקשר אותה לקירוב העידן המשיחי. ייחס חשיבות רבה לתורת הגלגול ולחישובי קץ ופירש את הסיפור המקראי על־פי חלומות וחזיונות. הספר נכתב בשנת ש"ב. ראו אודותיו: אליאור, גליא רזא; אליאור, "גלגול". בעלי היכלות חוגים אנונימיים של מיסטיקנים שחיו במאות הראשונות לספירה אחרי חורבן בית שני. לחוגים אלה, שכינו עצמם "יורדי מרכבה", היתה זיקה למסורת כוהני קומראן וקרוב לוודאי שחלקם המכריע היה בעל זהות כוהנית. בין חיבוריהם: היכלות רבתי, היכלות זוטרת, מעשה מרכבה, ספר היכלות, שבחי מטטרון, שיעור קומה. על ספרות זו ראו: שלום, זרמים; שלום, מרכבה; דן, מיסטיקה; גרינולד, אפוקליפטיקה; אליאור, "דמות"; אליאור, "מיסטיקה"; אליאור, "היכל"; שפר, האל הנעלם; הלפרין, מרכבה.

בעל עבודת הקודש מקובל אנונימי בן המאה ה־17. ספרו עבודת הקדש נכתב באיטליה בין השנים שכ"ד-שכ"ז. עליו ראו: תמר, מחקרים.

בעל ספר התמונה מקובל אנונימי שחי ככל הנראה במאה ה־17. חיבורו עוסק בתורת השמיטות ובמשמעות הנסתרת של האותיות. עליו ראו: שלום, תמונה.

ברוכיה רופו (1677-1720) מנהיגה של קבוצה קיצונית בתוך כת הדונמה השבתאית בסלוניקי. (דונמה = יהודי תורכיה שהתאסלמו בעקבות המרתו של שבתי צבי ב־1666) ברוכיה טען שהתורה המשיחית החדשה, תורת האצילות שנוהגת בעולם מאז התגלותו המשיחית של שבתי צבי, הביאה לביטול ל"א איסורי הכרת והגיע הזמן להפוך למצוות עשה. פיתח תפישה מיסטית קיצונית לפיה שבתי צבי הוא עצמו הם הגשמה של האל וטען שביטולה של תורה הוא קיומה ברוח הפסוק, "עת לעשות לה' הפרו תורתך". לברוכיה נודעה השפעה על יעקב פראנק שראה עצמו כממשיכו. עליו ראו: שלום, שבתי; שלום, שבתאות.

דב בער המגיד ממזריטש (1710?-1772) מיסטיקן חסידי רבי־השפעה, תלמיד מובהק של הבעש"ט וממשיך דרכו. שילב בין תורת הבעש"ט לבין המסורת הקבלית ויצר תפישה מיסטית חדשה. ייסד בית־מדרש חסידי בוהלין וריכוז סביבו תלמידים שהפיצו את בשורת החסידות. תורותיו נערכו בידי תלמידיו וראו אור בספרים מגיד דבריו ליעקב, אור תורה ואור האמת. עם תלמידיו נמנים שניאור זלמן מלאדי, לוי יצחק מברדיטשב, זאב וולף מזיטמיר, יעקב יצחק הורוויץ מלובלין, חיים מאמדור ואלימלך מליזנסק. ראו אודותיו: ש"ץ, החסידות כמיסטיקה: ש"ץ, מגיד דבריו ליעקב.

זאב וולף מזיטמיר (?- /נפטר בין תקנ"ה לתקנ"ט) מגדולי תלמידי המגיד ממזריטש. בעל ספר אור המאיר, שנכתב בין תק"מ לתקנ"ח ונדפס בקורעץ 1798. חיבור זה משקף פרקים חשובים במחשבת החסידות ועוסק בתורת הצירוף ובתורת השכינה בפירושן החסידי. עליו, ראו: תשבי, "הרעיון המשיחי". חיים ויטאל (1620-1543) מקובל וסופר, תלמיד מובהק של האר"י, שהעלה את תורתו על הכתב. חיבוריו העיקריים המביאים את תורת רבו, עץ חיים ושמונה שערים. בנעוריו למד אלכימיה ואחר־כך התמסר לקבלה. אחרי מות האר"י היה ויטאל למנהיג חבורה של מקובלים וראה עצמו כמשיח בן יוסף.

חיבר אוטוביוגרפיה מיסטית רבת-עניין בשם ספר החזיונות. עיקר הספר נכתב בשנים שס"ח-ש"ע והוא משקף את העולם התרבותי בצפת במאה ה"ט". ראו: ספר החזיונות; שלום, "שטר"; ורבלובסקי, קארו; תמר, "חלומותיו".

חנוך הראשון חנוך בן ירד, דמות מקראית, (בראשית ה, יח, כג"כד). השביעי ברשימת אבות העולם החורג באופן בולט מהאפיון הסטריאוטיפי של האבות האחרים הנזכרים. ייחודו בכך שלא מת ככל האדם אלא "נלקח" אל האלוהים בעודו חי: "ויתהלך חנוך את האלוהים ואיננו כי לקח אותו אלוהים" (שם, כד). בשל העובדה שנכנס לגן-עדן בעודו חי ובשל העובדה שחי 365 שנה והיה שביעי במניין המקראי, הפך לדמות מרכזית בספרות החיצונית. דמותו נקשרה במסורות הדנות בלוח השמש בן 365/364 ימים ובמסורות שקידשו את המספר שבע. חנוך מאחד בדמותו מופת של יראת שמים וזהות מורכבת של כוהן, נביא, עד על-זמני, סופר שמימי ומיסטיקן חוצה גבולות. ספרות שלמה נקשרה בשמו: חנוך א=חנוך האתיופי מן המאות 2-3 לפנה"ס; חנוך ב=חנוך הסלבי מן המאה הראשונה לפני הספירה. חנוך ג=ספר היכלות מתקופת המשנה והתלמוד (עיינו ברשימת החיבורים). דמותו מופיעה גם בספר היובלים. ספרי חנוך השונים מספרים את סיפור עלייתו של חנוך השמימה ואת סיפור חזרתו עם תורות שמימיות, ספרים שנכתבו מפי מלאכים והנחיות אלוהיות חדשות. ראו: כהנא, ספרים חיצוניים; אודברג, חנוך השלישי; צ'ארלסוורס, פסוידואפיגרפה; קולינס, אפוקליפטיקה; גרינולד, אפוקליפטיקה; אליאור, לוח; אליאור, היכל.

חנוך השני חנוך בן ירד שסיפורו מסופר מחדש במפנה המאה הראשונה לספירה. דמותו המורכבת והתפישה הדתית שהיא מייצגת וסיפור הבריאה הכרוך בה, הינם יוצאי-דופן בעולם מושגיהם. עליו ראו: צ'ארלסוורס, פסוידואפיגרפה; קולינס, אפוקליפטיקה; כהנא, ספרים חיצוניים. חנוך מטטרון, חנוך השלישי ראו להלן מטטרון.

יוסף אבן טבול (מאה ט"ז) תלמיד האר"י. העלה על הכתב גירסה מעניינת של תורת רבו בחיבור "דרוש חפצי בה" שנדפס על-שמו של ר' חיים ויטאל בראש ספר שמחת כהן לר' מסעוד הכהן אלחדאד, ירושלים תרפ"א. עליו ראו: שלום, "שטר"; תשבי, תורת הרע; רובין, "טבול".

יוסף ג'יקטיליה (1248-1325) מגדולי המקובלים בספרד. נמנה על תלמידי אברהם אבולעפיה ואף היה קשור למשה די ליאון בעל הזוהר. נטה להסברים שיטתיים של עולם המושגים הקבלי. מספריו גינת אגוז, על המשמעות המיסטית של האותיות; שערי אורה, על סמלי עשר הספירות; שערי צדק על תורת הספירות. עליו ראו: שלום, זרמים; גוטליב, מחקרים; בן שלמה, שערי אורה.

יוסף דה לה רינה דמות מיסטית-מאגית משלהי ימי-הביניים שנקשרה בסיפור הקבלי העממי לניסיון להכנעת השטן ולקירוב הגאולה. עליו ראו: שלום, שבת.

יוסף טיטאצאק (1487-1546) רב ומקובל בדור הגירוש. נמנה על גדולי הפוסקים בדורו. היה קשור לשלמה מולכו. המסורת ייחסה לו גילוי מגיד. ראו עליו: שלום, "ספר המשיב".

יוסף קארו (1488-1575) פוסק ומקובל יליד ספרד בן דור הגירוש בעל שולחן ערוך ובית יוסף. ידוע בעיקר כמחבר הלכתי חשוב וכאחד מגדולי הפוסקים. אולם הוא היה גם מקובל חשוב שזכה ל"גילוי

שכינה "ו' דיבור מגיד" כפי שעולה מחיבורו האוטוביוגרפי מגיד מישרים. בחיבורו ההלכתי רב־השפעה, בית יוסף, המקיף את כל ההלכות שבשני התלמודים ובמגוון מקורות מאוחרים, שילב את הכרעות הזוהר בדברי הלכה. קארו ישב כארבעים שנה בתורכיה, שם נפגש כנראה בשלמה מולכו, שעלייתו על המוקד בשנת 1532 הותירה בו רושם עמוק. בשנת 1536 עלה לארץ־ישראל בעקבות גילוי שכינה שהיה קשור בגורלו של מולכו וייסד את הישוב הקבלי בצפת. עמד בראש ישיבה גדולה בצפת, בין תלמידיו: ר' משה קורדוברו, ר' שלמה אלקבץ ור' משה אלשיך. ראו אודותיו: ורבלובסקי, קארו; בניהו, יוסף בחירי; כ"ץ, הלכה וקבלה; אליאור, "קארו".

יוסף הכה משושן הכירה מקובל בן המאה הי"ג שחי ככל הנראה בספרד. חיבר סמוך לשנת 1300 חיבור גדול על פרשת תרומה ושיר השירים, רובו בלשון הזוהר. חיבר גם את ספר טעמי המצוות הכולל חידושים מעניינים על־פי הקבלה. חלק מחיבורו נדפס בתוך ספר המלכות. התעניין בתורת הגלגול וככל הנראה היה הראשון שהשתמש במונח גלגול בהוראת שיבת נשמתו של אדם לתקופת חיים נוספת בגופו של אדם אחר. הוא פירש את טעמי המצוות בזיקה לתורת הגלגול. כנראה שהוא גם הראשון שטבע את המושג אדם קדמון שמקובלים חזרו והשתמשו בו. תורותיו מובאות אצל רקנאטי בביאורו על התורה. כתבי־יד שלו הוהדרו ונדפסו במאה העשרים. עליו ראו: גוטליב, מחקרים; מאיר, דוקטורט.

יעקב יצחק הלוי הורוויץ החווה מלובלין (1745–1815) מתלמידי המגיד ממזריטש ואלים־מלך מליזנסק. ממייסדי תורת הצדיק החסידית ומראשי מפיצי החסידות בגליציה ובפולין. לתורותיו המיסטיות ותפישותיו החברתיות נודעה השפעה רבה הן על דרך ההסכמה והן על דרך ההתנגדות על חסידות פשיסחה, חסידות קוצק, חסידות איזביצה. ספריו דברי אמת, זאלקוא תקס"ח, זאת זכרון, לבוב תרי"א, זכרון זאת, ורשה תרכ"ט. עליו ראו: אליאור, "תורת הצדיק"; אליאור; "עומק וגוון".

יעקב וואזנא (מחצית ראשונה של המאה העשרים) מרפא עממי יהודי מאזור האטלס המערבי במרוקו. יוחסו לו כוחות ריפוי פלאיים וקשרים עם עולמות נסתרים. עליו ראו: בילו, ללא מיצרים.

יעקב פראנק (1726–1791) נולד כיעקב לייבוביץ בגליציה או ברומניה. בנעוריו היה בבוקרשט, בקונסטנטינופול ובסלוניקי שם נפגש עם נאמניו של שבתי צבי והושפע מממשיכי השבתאות וחברי הדונמה. ראה עצמו גלגולם וממשיכם של שבתי צבי וברוכיה רוסו. ייסד כת משיחית בפולין בשנת 1755, והוחרם בידי הרבנים ב־1756. ב־1757 התאסלם ולאחר מכן התנצר עם קבוצת מאמיניו ב־1759. הואשם בכפירה ובהונאה בידי בית־הדין של הכנסייה ונכלא במבצר צנסטוחובה בין השנים 1760–1772. עם הכיבוש הרוסי של פולין שוחרר ממאסרו והלך לאוסטריה, מורביה וגרמניה שם ריכז סביבו תומכים מקרב שרידי השבתאים ואסף סביבו קבוצות מאמינים מכל רחבי אירופה. היה מנהיג כריזמטי, בעל חלומות, בעל שם ומספר סיפורים שערפל בין תחומי הדמיון והמציאות ובנה סביב עצמו מיתוס קבלי־משיחי סינקרטיסטי חדש שבכוחו הפקיע את גבולות המסורת והמנהג. קורותיו, תורותיו ותפישת עולמו מצויים בברוניקה ובספר דברי האדון. על יעקב פראנק ועל חיבוריו ראו: קרויזר, פראנק; בלבן, פראנק; לוין, הכרוניקה; שלום, "מצוה"; אליאור, "אדלר".

יצחק בן שלמה לוריא (1532–1572) האר"י (ראשי תיבות: האלוהי רבי יצחק) מקובל רב־השפעה.

נולד בירושלים, נלקח בילדותו למצרים למשפחת אמו אחר פטירת אביו. עסק בקבלה מנעוריו והיה מחונן בסגולות יוצאות-דופן. ב-1570 התיישב בצפת, למד אצל רמ"ק. נודע כבעל רוח הקודש וכמי שזכה ל"גילוי אליהו". בשנותיו בצפת ריכז סביבו חוג תלמידים ולאחר מותו תורתו נכתבה בידי תלמידיו ר' חיים ויטאל ור' יוסף אבן טבול. תורתו מצויה בין השאר בחיבורים עץ חיים, שמונה שערים ודרוש חפצי בה. שיטתו בקבלה, המכונה קבלה לוריאנית, העלתה דימוי חדש של האל בתפישת האדם, וזכתה להשפעה רחבה. דיוקנו הביוגרפי-האגיוגרפי מצוי בהקדמת עץ חיים, בספר החזיונות, בתולדות האר"י ובשכחי האר"י. עליו ועל תורתו ראו: שלום, זרמים; תשבי, תורת הרע; מרון, אר"י; אליאור, "ממשות חזיונית": אליאור-ליבס, קבלת האר"י.

יצחק אייזיק יהודה יחיאל ספרין מקומרנא (1806–1874) מנהיג חסידי ומגדולי המקובלים שבקרוב החסידים. פעל בגליציה. בנו של מייסד שושלת קומרנא. העלה על הכתב חלומות, חזיונות ורעיונות משיחיים בספרו מגילת סתרים ירושלים תש"ד. חיבר את זוהר חי, נתיב מצותיך ואוצר החיים. ראו עליו המבוא של נ' בן מנחם למגילת סתרים.

יצחק דמן עכו (שליש אחרון של המאה הי"ג – אמצע המאה ה"ד). מקובל, למד בעכו בצעירותו בחוגים שהתנגדו לפילוסופיה. הגיע לספרד בשנת 1305. היה באזור שבו התחבר ספר הזוהר וניסה להתחקות על אופן חיבורו. בין חיבוריו מאירת עינים, אוצר חיים, יומן מיסטי; פירוש לספר יצירה. עליו ראו: תשבי, משנת הזוהר; גוטליב, מחקרים; גולדרייך, מאירת עינים.

יצחק סני נהור (?1160–123?) בנו של הראב"ד. מאבות הקבלה בשלהי המאה השתים-עשרה, מורם של ר' עזרא ור' עזריאל מגירונה. היה עיוור מלידה והמסורת הקבלית ייחסה לו "גילוי אליהו". נמנה על מגבשי ההבחנה בין אינסוף (אל נעלם) וספירות (ממדים נגלים של האלוהות) ומנסחי תהליך ההאצלה הקושר בין האלוהי לגשמי. הוא ראה בכל תחומי ההוויה את התגלמות הדיבור האלוהי ובעקבות תפישה זו פיתח תורת כוונות ועסק במטפיסיקה של הלשון. המסורת הקבלית מייחסת לו שינוי בנוסח התפילה והברכות. עליו ראו: שלום, ראשית הקבלה. פ"ה, ר' יצחק

ישמעאל בן אלישע תנא בן המאה השנייה, דמות מרכזית בספרות המיסטית הקדומה הידועה בשם ספרות ההיכלות. זיקתו לספרות המיסטית עלתה בעקבות תיאורו ככוהן גדול (ברכות ז ע"א) שנכנס לפני ולפנים בשעה שהמקדש כבר איננו קיים ובשל היותו חברו של ר' עקיבא שנכנס לפרדס. דמותו המיסטית מתוארת בחיבור מעשה מרכבה, בספר חנוך השלישי ובספר היכלות רבתי. עליו ראו: אודברג, חנוך; שלום, זרמים; אליאור, "היכל".

ישראל בעל שם טוב – בעש"ט (1700–1760) מייסד תנועת החסידות. בעל שם, מרפא עממי, מקובל, מיסטיקן ובעל אישיות כריזמטית וסגולות יוצאות-דופן. באיגרת שנתורה ממנו המכונה איגרת הקודש, (נדפסה בספר בן פורת יוסף, קארעץ תקמ"א) מתוארת תפישתו העצמית המיסטית. המקורות החסידיים רואים בו ניצוץ נשמתו של ר' שמעון בר יוחאי. תורתו המיסטית הועלו על הכתב בידי תלמידיו ר' יעקב יוסף מפולנאה ור' דב בער ממזריטש. דיוקנו הריאלי והדמיוני, המצוי בספרי תלמידיו שנדפסו במאה הי"ח, ובספרו של נכדו דגל מחנה אפרים ובספר שבחי הבעש"ט שנדפסו בראשית המאה הי"ט,

השפיע על עיצוב תנועת החסידות. עליו ראו: דובנוב, תולדות; דינור, במפנה הדורות: שלום, "דמותו"; אליאור, "קארו"; כהנא, בעש"ט; רוסמן, בעש"ט; אטקס, "מאגיה".

'מורה הצדק' כינוי למנהיג כת קומראן במאה השנייה לפני הספירה, בימי בית שני. רדיפתו בידי כוהני ירושלים מתוארת במגילת הפשרים. מן הדברים המובאים בשמו עולה שראה עצמו כמי שזכה לגילוי אלוהי וכמי שנקט בעמדה אפוזיציונית לכהונה בת זמנו וניסח עמדות הלכתיות שונות מאלו המקובלות. יש חוקרים המייחסים לו את מזמורי מגילת ההודיות ומקשרים אותם לתיאורי רדיפתו במגילת הפשרים. עליו ראו: ליכט, סרכים; ליכט, הודיות; זוסמן, "הלכה".

מטטרון שמו של חנוך בן ירד שהפך למלאך או לכוח עליון בספר היכלות שנכתב במאות הראשונות לספירה. דמותו משמרת חלקים מדמות חנוך הראשון וחנוך השני (עיין לעיל חנוך הראשון והשני) ומצטיירת בצביון כוהני-מלאכי ומאחדת בהווייתה מאפיינים אלוהיים, מלאכיים ואנושיים. מטטרון הוא הדמות המרכזית בספר חנוך השלישי (=ספר היכלות; סינופסים, סעיפים 1-80) ובחיבור שבחי מטטרון (סינופסים סעיפים 384-406; 468-479), עליו ראו: אודברג, חנוך; צ'רלסוורס, פסודואפיגרפה; שפר, סינופסים; שפר, קמטי גניזה; שלום, מרכבה; דן, מיסטיקה, עמ' 81-92; אליאור, "היכל".

מנחם מנדל מורנגשטרן מקוצק (1787-1859) ממנהיגי חסידות פולין. היה תלמידם של ר' יעקב יצחק החוזה מלובלין, ר' יעקב יצחק היהודי מפשיסחה, ור' שמחה בונם מפשיסחה. לאחר פטירת שמחה בונם בשנת 1827 הפך הרבי מקוצק למנהיגם של רוב חסידי פשיסחה. הקים סביבו חבורה נבחרת של חסידים שניתקו לתקופות ארוכות מעל משפחותיהם ונהגו באורח-חיים סגפני. עמד על עקרון האמת המוחלטת. תלמידו ר' יוסף ליינער מאיזביצה חלק על דרכו, פרש ממנו והקים חצר משלו. לעומת תפישת האמת האחת של רבו ניסח תפישת של ספקות רבים שמצויה בספרו מי השלוח. בעקבות הפרישה הסתגר ר' מנחם מנדל עד סוף ימיו ונמנע מלראות את חסידי, אולם היה נערץ עליהם חרף הסתגרותו, מוזרותו וריחוקו. עליו ראו: אליאור, "תמורות".

מנחם הרקנאטי (מאה 14 איטליה) מקובל איטלקי שאסף מסורות קבליות מגוונות והביאן בפירושו על התורה (ויניציאה רס"ג) ובחיבורו טעמי המצוות (קושטאנדינה ש"ד). לספריו נודעה השפעה רבה על התפשטות הקבלה והנוסחים של הטקסטים הקבליים המובאים בחיבוריו הינם רבי-חשיבות משום שהם קודמים במאות שנים לנוסחים המודפסים.

מרדכי אשכנזי מקובל שבתאי שחי במאה הי"ז ובמאה הי"ח. תלמידו של המקובל אברהם רוויגו בעל אישל אברהם על הזוהר. נודע כבעל מגיד. מגיד זה היה מתגלה לו בחלומו ומלמדו סודות קבליים. הוא ומורו היו שבתאים נסתרים ועלו לירושלים בשנת תס"ב. עליו ראו: ג' שלום, חלומותיו של השבתאי מרדכי אשכנזי.

מרדכי יוסף לינער מאיזביצה (1800-1854) מנהיג חסידי שנוי במחלוקת, ממשיך דרכו המיסטית של החוזה מלובלין. נמנה על תלמידי ר' שמחה בונם מפשיסחה וחסידיו ר' מנחם מנדל מקוצק; ראה עצמו תלמיד רוחני של החוזה מלובלין והתנגד לדרכו של הרבי מקוצק משלהי שנות העשרים של המאה הי"ט. פרישתו הסוערת מרבו ב-1839 גרמה להסתגרותו הממושכת של ר' מנחם מנדל מקוצק. לאחר הפרישה

השתררה עוינות חריפה בין חסידי קוצק וחסידאי איזביצה. חיבורו העיקרי מי השלוח, המבוסס על ראיית עולם מיסטית אוטונומית ועל חובת הטלת ספק בכל עניין, הוחרם. עליו ראו: אליאור, "עומק וגוון". משה בן נחמן, רמב"ן (1195–1270) רופא, רב, פרשן תלמודי, פילוסוף דתי ומקובל. נולד וחי בגירונה בספרד. עלה לירושלים ב־1267 אחר שנגזר עליו גירוש בעקבות השתתפות בוויכוח יהודי-נוצרי בברצלונה ב־1263. הרמב"ן שקד על חידוש היישוב היהודי בירושלים ובנה בה בית-כנסת וישיבה. בחיבורו החשוב פירוש על התורה הוא משלב מסורות קבליות. עליו ראו: שלום, זרמים; אידל, "רמב"ן"; וולפסון, אספקלריה.

משה חיים לוצאטו – רמח"ל (1707–1747) מקובל, משורר, מחזאי, מיסטיקן ומחבר ספרי מוסר. נולד בפדובה שבאיטליה והלך לעולמו בעכו, בארץ-ישראל. בתודעתו ובהכרת בני חוגו זכה לגילויים שמימיים ועסק בחישובי קצין משיחיים. בשל ספריו שנכתבו על-פי גילוי מגיד ונתפשו כזוהר חדש ובשל העובדה שנחשד בנטיות שבתאיות בידי רודף השבתאים ר' משה חאגיז, נרדף והוחרם בכל רחבי אירופה, נאסר עליו ללמוד וללמד קבלה וספריו נשרפו ונקברו בבית-הקברות של פרנקפורט. ב־1743 עלה עם משפחתו לארץ-ישראל, התיישב בעכו ושם נפטר במגיפה. בין חיבוריו: ספר המוסר הידוע מפילת ישראל, ספר המבוא לקבלה קל"ח פתחי חכמה; חיבורו הקבלי פירוש על אדרא רבא נדפס בשם אדיר במרום (ורשא תרמ"ו). מלבד זאת הדפיס שירים ומחזות. עליו ראו: ביאליק, "הבחור מפאדובה"; תשבי, חקרי קבלה; גינצבורג, איגרות.

משה קורדוברו – רמ"ק (1522–1570) מראשי המקובלים בצפת במאה השש-עשרה. היה תלמידם של ר' יוסף קארו בהלכה ושל גיסו ר' שלמה אלקבץ בקבלה. תרם תרומה מכרעת לגיבוש עיוני שיטתי של הקבלה ולהגדרת תורת הספירות. חיבוריו החשובים פרדס רימונים, אלימה רבתי, אור נערב, תומר דבורה ואור יקר פירושו לספר הזוהר. ספרו האוטוביוגרפי, ספר גירושין, מספר על אורח חייו המיסטי. עליו ראו: בן שלמה, רמ"ק; ז"ק, קורדוברו.

נחונייה בן הקנה תנא שדמותו העמומה בספרות התלמודית הפכה לדמות מרכזית במסורת המיסטית. הוא נזכר בספרות ההיכלות כבעל מסורת צפייה במרכבה וכרבו של ר' ישמעאל (היכלות רבתי) ובימי-הביניים הפך לדמות מרכזית שמיוחסים לה ספר הבהיר, ספר התמונה, ספר הקנה, כולם חיבורים אנונימיים ופסוידואפיגרפיים.

נחמן מברסלב (1772–1810) צדיק חסידי באוקראינה, נכד בתו של הבעש"ט ואבי חסידות ברסלב. בעל נטיות מיסטיות ומשיחיות. נודע בשל ייחוד דפוסי הנהגתו ועורר התנגדות בשל היסודות המשיחיים בדבריו. בעל תורת צדיק ייחודית אשר בעטיה לא נבחר יורש אחר מותו. חסידיו כונו "חסידים המת". חיבוריו, ליקוטי מוהר"ן וסיפורי מעשיות הועלו על הכתב בידי תלמידו וסופרו ר' נתן שטרנהרץ מנמירוב (1780–1845) על ר' נחמן, ראו: ויס, "הקושיא"; ויס, "בין חסידות"; גרין, בעל היסורים.

נתן אדלר (1741–1800) רב, ראש ישיבה ומקובל בפרנקפורט במחצית השנייה של המאה ה־18. נודע כרבו הנערץ של החתם סופר. נמנה על חוגי החסידות הקבלית והיה קרוב לחסידי הבעש"ט בכמה ממנהגיו, בשחיתתו ובסדרי תפילתו. הוחרם ונרדף בידי בני עירו בשל מנהגיו הקבליים וההתבדלות

במניין התפילה שנהג בה. ייחס חשיבות רבה לחלומות ולמנהגי האר". בספר מעשה תעוועים מתוארות נסיבות החרמתו. עליו ראו: אליאור, "אדלר".

נתן העזתי (1643?-1680) רב ומקובל נולד בירושלים והתיישב בעזה. ראה חזיונות נבואיים ובעקבותיהם שכנע את שבתי צבי להכריז על עצמו כמשיח. לאחר התאסלמותו של שבתי צבי יצר תיאולוגיה מורכבת המבארת את ההמרה בנימוקים מיסטיים. עליו ראו: שלום, שבתי; וירשובסקי, "האידיאולוגיה השבתאית"; וירשובסקי, "התיאולוגיה"; ליבס, סוד האמונה.

עזרא בן שלמה מגירונה (?-1245) מקובל ספרדי מראשוני יוצרי הקבלה. חיבר פירוש קבלי לשיר השירים ולאגדות התלמוד אשר נודעה לו השפעה רבה על מקובלי ספרד. עליו ראו: תשבי, פירוש האגדות; שלום, ראשית הקבלה.

עזריאל בן מנחם מגירונה (תחילת המאה ה-13) מקובל ספרדי מחשובי מקובלי גירונה. בין חיבוריו שער השואל על עשר הספירות; פירוש לספר יצירה; פירוש לאגדות התלמוד. עליו ראו שלום, ראשית; תשבי, פירוש האגדות.

ר' עקיבא, תנא, מאה ראשונה-מאה שנייה לספירה. מגדולי חכמי המשנה, מת על קידוש השם. קשור במסורת המיסטית בשל סיפור הארבעה שנכנסו לפרדס (ירושלמי חגיגה ב:א, ד-עז"ב) שם נאמר אודותיו ש"נכנס בשלום ויצא בשלום" ובנוסח מקביל (תוספתא חגיגה ב) "עלה בשלום וירד בשלום". זיקתו למסורת המיסטית נזכרת גם באבות דר' נתן הוספה ב לנוסחא א "דברים סתורין מבני אדם הוציאן ר' עקיבא לאורה" ו"דברים שלא נגלו למשה, נגלו לר' עקיבא" (פסיקתא דרב כהנא, פס' ד). בספרות ההיכלות מיוחס לו ספר היכלות זוטרי ובעתים גם ספר שיעור קומה והוא בן-שיחו של ר' ישמעאל בחיבורים שונים של ספרות זו. עליו ראו: שלום, מרכבה; דן, מיסטיקה; אליאור, היכלות זוטרי.

צדוק הכהן, תלמיד מובהק של ר' יוסף לינער מאיזביצה, בעל מי השלוח. מחבר פורה חסיד ומיסטיקן. על חלומותיו כתב בספר רסיסי לילה, ובקונטרס דברי חלומות, לובלין תרס"ג. רשבי" ראו שמעון בר יוחאי.

שבתי צבי (ט' אב 1626 - יום כיפור 1676) יליד איזמיר. מנעוריו גילה נטייה לקבלה ולתורת הסוד. בשנת 1648 גילה לראשונה את שאיפותיו המשיחיות ועל כך הוחרם. בשנת 1665 הכריז על עצמו כמשיח בעידודו של נתן העזתי שפרסם את שמו באיגרות ודברי חזון והלהיב את רוחם של רבבות במזרח ובמערב. בסמוך למועד זה נעצר על-ידי שלטונות תורכיה וניתנה לפניו הברירה להיהרג או להתאסלם. התאסלמותו ב-1666 גרמה למשבר עמוק בקרב חלק ממאמיניו ולהמרתם של אחרים בעקבותיה. בעקבות ההמרה נוצרה תיאולוגיה קבלית שביארה את המעשה כצורך העלאת ניצוצות והעלאת המשיח. עיקרי תורתו מצויים בספר רזא דמהימנותא אותו הכתיב לאחד ממאמיניו לפני מותו. עליו ראו: שלום, שבתי; וירשובסקי, "אידיאולוגיה"; וירשובסקי, "תיאולוגיה"; ליבס, סוד האמונה; ליבס, מחקרי.

שלמה אלמולי (לפני 1490-1542) יליד ספרד, רופא, מדקדק ומתעניין במדע. חי בקושטא במאה השש-עשרה והיה חבר בבית-הדין של הקהילה, עסק בחקר חלומות. כתב בין השאר את ספר האחלמה... עניין פתרון חלומות, קיצור מספר פתרון חלומות, שלוניקי תרנ"ג; הנ"ל, מפשר חלמין או פתרון

חלומות, סלוניקי רע"ו.

שלמה אלקבץ (1505–1584) מקובל ופייטן יליד תורכיה. למד תורה מפי ר' יוסף טיטאצאק, רב ומקובל בסלוניקי. עבר לאדריאנופול שם פגש בר' יוסף קארו, נצטרף לבני חוגו ופרסם את גדולתו המיסטית. עלה לארץ בשנות השלושים של המאה הט"ז, חי ופעל בצפת עם מורו, ואחר-כך עמד שם בראש ישיבה של מקובלים. היה מורו של גיסו ר' משה קורדוברו שמספר בספריו על הליכותיו המיסטיות והריטואליות של אלקבץ. ממחדשי הריטואלים הקבליים ומחבר הפיוט "לכה דודי". כתב פירושים על דרך הקבלה לכמה מספרי התנ"ך ולאגדה של פסח. עליו ראו: ורבלובסקי, קארו; בן-שלמה, רמ"ק; זק, קורדוברו. שלמה מולכו (1500–1532) מקובל ומחולל תנועה משיחית. נולד כדיאגו פרו, בן למשפחת אנוסים שהיה מזכיה מועצת המלך בפורטוגל. ב-1525 שב ליהדות בעקבות פגישה עם דוד הראובני. מולכו מל עצמו, למד עברית, זכה לגילויים חזיוניים, עזב את פורטוגל ועבר בין קהילות יהודיות שונות. ב-1529 פרסם את ספר המפואר (שבו בישר על ביאת המשיח בשנת 1540). והיה בקשר עם חוגי מקובלים בסלוניקי. בשנת 1529, משנודע כי צבאו של קרל החמישי כבש את רומא, יצא לאיטליה, ושכנע רבים כי נפילתה של רומא (אדום) מבשרת את בוא המשיח. הוא חזה כמה אירועים מבשרי קץ, ביניהם שיטפון ורעידת אדמה, שאכן התממשו, וראה עצמו כמבשרו של משיח כפי שעולה מחיבורו החזיוני חית הקנה, שנודעה לו השפעה בחוגי המקובלים. מולכו ניסה להציע לאפיפיור קלמנס השביעי ולקיסר קרל החמישי תוכניות פוליטיות וצבאיות שהיו קשורות בחזיונות משיחיים, בסיוע לקיסר במלחמה בתורכים וברשות ליהודים בתמורה לעלות לארץ-ישראל. אולם הלשנה של הרופא היהודי האיטלקי יעקב מאנטינו הביאה להסגרתו לידי בית-הדין של האינקוויזיציה וזו דנה אותו למיתה. בנובמבר 1532 הועלה על המוקד במנטובה ומת על קידוש השם. חייו ומותו השפיעו השפעה מכרעת על ר' יוסף קארו. עליו ראו: אשכולי, תנועות; אשכולי, חית; אידל, "מגיקון"; אליאור, "קארו".

שלמה בן שמעון טוריאלי, כנראה ממקובלי צפת במאה הט"ז. כתב פירוש על ספר יצירה בשם אשת נעורים וחיבר דרשה על הגאולה בשנות השישים של המאה הט"ז. עליו ראו: שלום, "טוריאלי". שלמה לוצקער, (המאה הי"ח; נפטר תר"י) תלמידו של דב בער המגיד ממזריטש. דמות מפתח בהוצאה לאור של ספרי קבלה וחסידות. הביא לדפוס את ספרי ר' יעקב יוסף מפולנאה וספרי ר' דב בער ממזריטש בראשית שנות השמונים של המאה הי"ח בכתב-דפוס בקוריץ ובפאריצק. חיבר ספר דרשני פרשני רב-עניין בשם דברת שלמה, זאלקווא תר"ח. עליו ראו: ש"ץ, החסידות כמיסטיקה; גריס, ספר סופר; אליאור, "יש ואין".

שמואל פרימו, (1635–1708) רב, מקובל ומנהיג שבתאי יליד קהיר. בשנת 1665 פגש בירושלים את שבתאי צבי ומאז נמנה עם תומכיו ושהה עמם בעזה ובקושטא. שימש כסופרו של שבתאי צבי בשהותו במבצר בגליפולי והוא שחיבר את חזרויו על המשיח. נשאר נאמן לשבתאי צבי גם לאחר התאסלמותו אף שנמנע מלבטא זאת בפומבי. מאוחר יותר כיהן כרב באדריאנופול. עליו ראו שלום, שבתאי צבי; ליבס, סוד האמונה.

שמעון בר יוחאי, תנא ממחצית המאה השנייה לספירה, תלמידו של ר' עקיבא, מחשובי מורי ההלכה

במשנה, מכונה בדרך קיצור רשב"י. ייסד ישיבה במירון. הפך לדמות מרכזית במסורת המיסטית הפסוידואפיגרפית של הזוהר. על-פי האגדה, בזמן שברח מן הרומאים הסתתר במערה עם בנו אלעזר שלוש-עשרה שנים ובאותו זמן נגלו לו סודות שאותם כתב בספר הזוהר. מחבר הזוהר, ר' משה די ליאון שחי במאה הי"ג, שזר את אגדות התלמוד אודותיו עם תובנות מיסטיות משיחיות חדשות. המרכיבים המיתיים והמיסטיים של דמותו הקשורים למשה ולמשיח, לגילוי סודות עליונים ולגאולה, שימשו בסיס לדורות של מיסטיקנים ובעלי סוד. עליו ראו: שלום, זרמים; תשבי, משנת הזוהר; ליבס, המשיח; ליבס, "כיצד".

שניאור זלמן מלאדי (1745–1813) מייסד חסידות חב"ד ברוסיה הלבנה, תלמיד מובהק של ר' דב בער המגיד ממזריטש. שילב תפישת עולם מיסטית עמוקה עם מחשבה שיטתית תיאוסופית. התיאוסופיה המיסטית שלו מנוסחת בקצרה בשער הייחוד והאמונה בתניא. בין חיבוריו תניא-ליקוטי אמרים; סידור תפילה של הרב; תורה אור. שולחן ערוך הרב. התיאוסופיה המיסטית שלו בצד שיטותיו בחסידות, חיבוריו המיסטיים וההלכתיים וההענות הציבורית הרחבה שזכה לה, עוררו עליו את רדיפות המתנגדים ואת חמת החסידים. נאסר בעקבות הלשנות המתנגדים ועמד במוקד פולמוסים פנים-חסידיים. עליו ראו: וילנסקי, חסידים; אליאור, אחדות ההפכים.

רשימת מקורות וחיבורים של הספרות המיסטית היהודית לדורותיה שנוכרים בפרקי הספר. המקורות והחיבורים מסודרים בסדר אלפביתי כשה' הידיעה והמלה "ספר" אינן נחשבות. ברשימה זו מצוין הדפוס הראשון של הספרים והחיבורים השונים ולצדו מקום הדפוס והתאריך של המהדורה הרווחת בשימוש היום. בסוגריים מצוין שיוכו ההיסטורי או סיווגו הז'אנרי של החיבור.

אגרת הקודש, ישראל בעש"ט, נוסחים שונים בתוך: יעקב יוסף מפולנאה, בן פורת יוסף, קארעץ תקמ"א; מהדורת בנימין מינק, שבחי הבעש"ט, ירושלים תשכ"ט, עמ' קס"ז-קס"ט; ישראל בעש"ט, "אגרת עליית הנשמה", בתוך: שבחי הבעש"ט – פקסימיל כתב יד, מהדורת יהושע מונדשיין, ירושלים תשמ"ב, עמ' 229–238. (אגרת שכתב הבעש"ט במחצית המאה הי"ח).

אדיר במרום, משה חיים לוצאטו, ורשה תרמ"ו (חיבור קבלי של רמח"ל).
אוצר חיים, יצחק דמן עכו, כתבי"ד 775 גינצבורג מוסקבה (יומן מיסטי של המקובל).
איגרות רמח"ל, ר' משה חיים לוצאטו ובני דורו, אוסף איגרות ותעודות, מהדורת שמעון גינצבורג, תל-אביב תרצ"ז (מחצית ראשונה מאה י"ח).

אור המאיר, זאב וולף מויטאמיר, קארעץ תקנ"ח, ירושלים תשכ"ח (חסידות מאה י"ח).
אור השכל, אברהם אבולעפיה, כתבי"ד, בתוך: ג' שלום, הקבלה של ספר התמונה, עמ' 62 (קבלה נבואית).

כפר האמונות, ר' שם טוב מפארו, פרהר שי"ו, ירושלים תשכ"ט (קבלה).
כפר הכהיר, אנונימי, מיוחס לנחוניא בן הקנה, אמסטרדם ת"א, מהדורת ראובן מרגליות, מוסד הרב

קוק, ירושלים תשנ"ד ; מהדורת דניאל אברמס (טקסט יסוד של המסורת הקבלית).

בן סירא, ספר בן סירא השלם, מהדורת משה צבי סגל, ירושלים תשי"ג (חיבור קדום מהעת העתיקה).

ברית מנוחה, מיוחס לאברהם מרימון הספרדי, אמסטרדם ת"ת, ירושלים תשל"ט (קבלת שמות ומלאכים).

ספר גירושין, משה קורדוברו, ונציה שס"ב; שקלוב תקנ"ב (יומן מיסטי אוטוביוגרפי של קורדוברו).

ספר הנגולים, חיים ויטל, פרנקפורט תמ"ד; ירושלים תשמ"ז (קבלת האר"י).

גליא רזא, אנונימי, מהדורת רחל אליאור, הוצאה ביקורתית (מפעלי המחקר של המכון למדעי היהדות, סדרת פרסומים א) האוניברסיטה העברית, ירושלים תשמ"א (קבלת המאה השש-עשרה).

דברי הארון, יעקב פראנק, חיבור אוטוביוגרפי שנאמר בידי, נכתב בעברית ותורגם לפולנית בידי תלמידי פראנק. נוסח אנגלי חלקי שתורגם מפולנית, מצוי ב־ *Sayings of Yakov Frank*, Translated by Harris Linowitz, Berkeley 1978; נוסח עברי לא מלא של הטקסט הפולני בתרגום פניה שלום מצוי באוסף גרשם שלום בספרייה הלאומית.

דברת שלמה, שלמה מלוצק, זאלקוא תר"ח ירושלים תשט"ו (חסידות המגיד ממזריטש).

היכלות זוטרת, אנונימי, מיוחס לר' עקיבא, מהדורת רחל אליאור, מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, מוסף א, ירושלים תשמ"ב (ספרות ההיכלות).

היכלות רבתי, אנונימי, מיוחס לר' ישמעאל, מהדורת פטר שפר, סינופסיס לספרות ההיכלות, טיבינגן 1982, סעיפים 81-306 (ספרות ההיכלות).

ספר הזוהר, מיוחס לר' שמעון בר יוחאי, [מחבר; משה די ליאון] מהדורת ראובן מרגליות, ירושלים תשמ"ד. (חיבור קבלי ימי-ביניים) תרגום חלקי לעברית, ראו: תשבי, משנת הזוהר.

זאת זכרון, יעקב יצחק החוזה מלובלין, (לבוש תרי"א) מונקאטש תש"ב (חסידות פולין).

זכרון זאת, יעקב יצחק החוזה מלובלין, מונקאטש תש"ב (חסידות פולין).

ספר החזיונות, חיים ויטאל, מהדורת אהרון זאב אשכולי ונפתלי בן מנחם, ירושלים תשי"ד (אוטוביוגרפיה מיסטית).

חיי עולם הכא, אברהם אבולעפיה, כ"י פאריס 777; כ"א אוקספורד 1532.

חיית הקנה, שלמה מולכו, מהדורת אהרון זאב אשכולי, פאריס תרצ"ח; מהדורת יהודה אדרי, ירושלים תשמ"ט (מהדיר ראשון אברהם בן יוסף רוטנבורג, חית קנה חזונות שלמה מולכו).

ספרים חיצוניים, מהדורת אברהם כהנא, ירושלים 1978² (נוסח עברי של חיבורי הספרות החיצונית).

חנוך א, הספרים החיצוניים, מהדורת א' כהנא, ח"א, ירושלים 1978, עמ' כט-קא; (חנוך האתיופי, התחבר בתקופת החשמונאים במאה שנייה לפנה"ס; קרוי אתיופי על-שם מקום גילוי כתב-היד של הספר ב־1796 ועל-שם השפה שתורגם אליה).

חנוך ב, הספרים החיצוניים, מהדורת א' כהנא, ח"א, ירושלים 1978, עמ' קה-קמא; (חנוך הסלבי, התחבר במאה הראשונה לספירה. קרוי סלבי משום שנמצא בבלגרד בתרגום לסלבי ב־1886).

חנוך השלישי, *Odeberg, 3Enoch, The Hebrew Book of Enoch*; סינופסיס לספרות ההיכלות,

מהדורת פ' שפר, סעיפים 1-80. (חנוך העברי, התחבר בתקופת המשנה והתלמוד; שמו של החיבור ספר היכלות, כונה חנוך השלישי בידי מהדירו הראשון הוגו אודברג).

חבא ומשה, חיבור מאגי משלהי העת העתיקה. נדפס בסינופסיס לספרות ההיכלות, סעיפים 598-622. *Studies in Texts* 1896

טעמי המצוות, מנחם בן בנימין מרקנאטי, קושטאנדינה ש"ד, בסיליאה שמ"א: מהדורת ש"ב ליברמן לונדון תשכ"ט (קבלה מאה י"ג-י"ד).

טעמי המצוות, יוסף הבא משושן הבירה. (מהדורת מנחם מאיר ברנדיס 1974).

ספר היובלים, הספרים החיצוניים, מהדורת א' כהנא, ח"א. (חיבור מן המאה השנייה לפני הספירה המספר את הסיפור המקראי מחדש מבראשית ועד מעמד סיני. הסיפור מסופר מפי מלאך הפנים למשה ומתאר את מהלך ההיסטוריה מהבריאה ועד מעמד סיני בתבניות שביעוניות של שבועות ויובלים).

ספר יצירה, מגטובה שכ"ב; ירושלים תשמ"ט. מהדורה ביקורתית מאת איתמר גרינולד, בתוך: Israel Oriental Studies, vol. 1 (1971), pp. 132-177 (ספר יסוד של ספרות הסוד).

כתם פז, שמעון ך' לביא, ליוורנו תקנ"ה; ירושלים תשמ"א (קבלת מאה שש-עשרה; פירוש לזוהר).

הכרוניקה העודה לתולדות יעקב פראנק ותנועתו, מהדורת הלל לזין, ירושלים תשמ"ד (תרגום מפולנית לעברית של תעודה היסטורית-ביוגרפית פראנקיסטית).

ליקוטים יקרים, משולם פייביש מזברז, לעמברג תקנ"ב; ירושלים תשל"ד (חסידות מאה י"ח).

מאירת עינים, יצחק דמן עכו, ליפסיה תרי"ג; ירושלים תשל"ה; עמוס גולדרייך, ספר מאירת עינים לר' יצחק דמן עכו, מהדורה מדעית, ירושלים תשמ"א (קבלת מאה י"ג).

מבוא שערים, חיים ויטאל, ירושלים תשמ"ד (קבלה לוריאנית, מאה ט"ז).

מי השלוח, מרדכי יוסף ליינער מאיזביצה, ח"א, וינה תר"ך; ח"ב, לובלין תרפ"ד (חסידות פולין מאה י"ט).

מגיד דבריו ליעקב, דב בער המגיד ממזריטש, (קארעץ תקמ"א) מהדורת ר' ש"ץ-אופנהימר, ירושלים תשל"ו; ירושלים תש"ן (חסידות מאה י"ח).

מגיד מושרים, יוסף קארו, (לובלין ת"ח) ירושלים תש"ך; מהדורת יחיאל בר-לב, פתח תקוה תש"ן. (אוטוביוגרפיה מיסטית).

מגילת סתרים, יצחק יהודה יחיאל ספרין מקומרנה, אליעזר צבי סאפרין מקמרנה, מהדורת נפתלי בן מנחם, ירושלים תשט"ו; ברוקלין תשמ"ה (אוטוביוגרפיה מיסטית-משיחית).

מילי דשמיא, אליעזר אזכרי, מהדורת מרדכי פכטר, תל-אביב תשנ"א (אוטוביוגרפיה מוסרית מיסטית).

ספר המלאך המשיב, או ספר המשיב, אנונימי, בתוך: גרשם שלום, "המגיד" של ר' יוסף טאייטאצאק והגילויים המיוחסים לו, ספונות, ספר יא, (ירושלים תשכ"ט), עמ' סט-קיב. [תשכ"ז-תשל"ח, (=ספר

יוון א', עמ' מו-קיב]; גרשם שלום, כתבייד בקבלה, ירושלים תר"ץ, עמ' 83-89.

מעשה מרכבה, בתוך: G. Scholem, *Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism, Talmudic*

Tradition, New York 1965 (הטקסט בעברית; מחיבורי ההיכלות).

מעשה תעתיקים, [אנונימי; מחבר, ליב וועטצלר], שיסכיו [פרנקפורט] תקמ"ט; מהדורת יקותיאל גרינואלד, בודאפטס תרפ"ב (חיבור פולמוסי נגד ר' נתן אדלר; שלהי מאה י"ח).
מראות הצובאות, ר' דוד בן יהודה החסיד, בתוך: Daniel Matt, Brandeis University, Phd 1978, (קבלה).

נר מצוה ותורה אור, דב בער שניאורסון, קאפוסט תק"פ; ניו יורק תשל"ד [כולל את שער היחוד קונטרס ההתבוננות] (חסידות חב"ד; פולמוס פנים חסידי).
הסימן, שמואל יוסף עגנון, בתוך: האש והעצים, כל סיפוריו של ש"י עגנון, ירושלים ותל-אביב תשל"ד.

Synopse zur Hekhalot-Literatur, 1981; סיבינגן שפר, טיבינגן 1981 (אסופה סינופטית של שבעה כתבי-יד של ספרות ההיכלות מהמאות הראשונות לספירה; הטקסטים בעברית ובארמית; מבוא בגרמנית).
הספרים החיצוניים, מהדורת אברהם כהנא, ח"א, ירושלים 1978, (אסופת תרגומי הספרות החיצונית לעברית).

עבודת הקודש, אנונימי, בתוך: דוד תמר, מחקרים בתולדות היהודים בא"י ואיטליה, ירושלים תשל"ג, עמ' 20-38 (קבלה, איטליה, מאה ט"ז).

ערפלי טוהר, אברהם יצחק הכהן קוק, (יפו תרע"ד), (נדפס בלי שער; הספר לא נשלם בדפוס ונגזר על-ידי המחבר) מהדורת המכון ע"ש רצ"ה קוק, ירושלים תשנ"ז.

עץ חיים, חיים ויטאל, ורשה תרנ"א; ירושלים תר"ע (החיבור המרכזי של קבלת האר"י, מאה ט"ז).
פירוש האגרות, עזריאל מגירונה, מהדורת ישעיה תשבי, ירושלים תש"ה (קבלת מאה י"ג).
פרדס רימונים, משה קורדובירו, קרקא שנ"ב; מונקטש תרס"ז (קבלת צפת מאה ט"ז).
צדקת הצדיק, צדוק הכהן מלובלין, לובלין תרס"ב, ירושלים תשמ"ז (חסידות פולין; מאה י"ט).
צוואת הריב"ש, ליקוטים מדברי הבעש"ט והמגיד ממזריטש, בתוך שבחי הבעש"ט מהדורת ב' מינץ, ירושלים תשכ"ט, עמ' ריג"רלד; מהדורה מוערת: צואת הריב"ש, ברוקלין נ.י. תשל"ה (חיבור חסידי; מאה י"ח; כולל תורות של הבעש"ט אך איננו צוואה).

צואת לוי, בתוך: הספרים החיצוניים, מהדורת אברהם כהנא, ח"א, ירושלים 1978, עמ' קס"קע.
קונטרס ההתבוננות, דב בער שניאורסון, חמ"ד תק"פ (לעיל נר מצוה ותורה אור) (פולמוס פנים חב"די).

קטעי גניזה, Peter Schafer, ed. Tubingen 1984 Geniza Fragmente, zur hekhlot literatur, (קטעים מחיבורי ספרות ההיכלות שנשתמרו בגניזה הקהירית. הטקסטים מן המאות 10-11 בעברית).
ראשית חכמה, אליהו דה וידאש, ונציה של"ט; מהד' ולדמן, ירושלים תשד"ם (קבלה וספרות מוסר, מאה ט"ז).

ספר הרזים, מהדיר מרדכי מרגליות, ע"פ כתבי-יד מהגניזה, ירושלים תשכ"ז (מאגיה והיכלות; תקופת

התלמוד).

רמב"ן על התורה, מהדיר חיים דב שעואל, ירושלים תשל"ו (קבלה ופירוש על התורה).
רקנאטי על התורה, רקנאטי, מנחם בן בנימין, ביאור על התורה, ויניציאה רס"ג; בסיליאה שמ"א
(קבלה, מאה י"ד).

רעיא מהימנא, חיבור ימיבינימי הנכלל בספרות הזוהר, מועד חיבורו מאוחר מעט למועד חיבור
הזוהר. כלול בספר הזוהר. למקומו שם, עיינו: תשבי, משנת הזוהר.

שבחי האר"י, שלמה שלומיל בן חיים, אוסטרעה תקנ"ד; מהדורת יעקב משה הלל, ירושלים תשנ"א
(האגיוגרפיה לוריאנית; מאה י"ז).

שיעור קומה, בתוך: סינופסיס לספרות ההיכלות, עורך פטר שפר, טיבינגן 1981 (תורת הסוד; מאות
ראשונות; ספרות ההיכלות) (מהדורה מוערת מרטין כהן). Cohen, Martin, *The Shi'ur Qomah*:

Liturgy and Theurgy in pre-Kabbalistic Jewish Mysticism, Lanham 1983.

שירות עולת השבת, מהדורת קרול ניוסם, אטלנטה 1985, C. Newsom, *4q Serek Shirot Olat* =
1982 Harvard *Hassabat (the Qumran Angelic Liturgy)*; (הטקסטים בעברית; ספרות קומראן מאה
1-2 לפניה"ס).

C. Newsom, *Songs of the Sabbath Sacrifice: A Critical Edition*, Atlanta 1985

שער הגלגולים, חיים ויטאל, ירושלים 1978 (קבלה לוריאנית; מיסטיקה; תורת הגלגול).

שערי אורה, יוסף ג'יקטיליה, מנטובה שכ"א, מהדורת יוסף בן שלמה, ירושלים תשמ"א (קבלה מאה
י"ג).

שבחי הבעש"ט, דב בער מליניץ, עורך, קאפוסט תקע"ה. מהדורות שונות: בנימין מינץ, שבחי
הבעש"ט, ירושלים תשכ"ט; יהושע מונדשיין, ספר שבחי הבעש"ט: פקסימיל מכתב-יד, ירושלים
תשמ"ב.

שבחי הבעש"ט, מהדורת א' רובינשטיין, ירושלים תשנ"ג (חסידות; היסטוריה ספרות והאגיוגרפיה;
סוף מאה י"ח - ראשית מאה י"ט).

שבחי מטטרון, בתוך: סינופסיס לספרות ההיכלות, עורך פטר שפר, טיבינגן 1981, סעיפים 384-488
(היכלות).

שער ה' החדש, שלמה אלמולי, סלוניקי רע"ו (חלומות; מאה ט"ז).

שער הגלגולים, חיים ויטאל, ירושלים תשמ"א (קבלת האר"י; מאה ט"ז).

שערי הייחוד והאמונה, אהרון הלוי הורוויץ מסטארושלה, שקלאו תק"פ; מהדורת א"מ קרויס,
ירושלים תשמ"ח (חסידות חב"ד, מאה י"ט).

שערי העבודה, אהרון הלוי הורוויץ מסטארושלה, שקלאב תקפ"א; מהדורת א"מ קרויס, ירושלים
תשמ"ח (כנ"ל).

ספר תולדות האר"י, מהדורת מאיר בניהו, ירושלים תשכ"ז (האגיוגרפיה לוריאנית, מאה ט"ז-י"ז).

ספר התמונה, מיוחס לרבי נחוניא בן הקנה ולר' ישמעאל כהן גדול, קארעץ תקמ"ד; לעמברג תרנ"ב;

תל-אביב תשל"ב (קבלה; מאה י"ד).

תורה אור, שניאור זלמן מלאדי, קאפוסט תקצ"ז; וילנה תרנ"ט; ניר-יורק תשל"ח (חב"ד; דרוש, מאה י"ח-י"ט).

תניא, שניאור זלמן מלאדי, סלאויטא תקנ"ז, כולל: ליקוטי אמרים; שער היחוד והאמונה; אגרת הקודש. (חב"ד, מאה י"ח).

מחקרים

אודברג, חנוך = Odeberg, Hugo, *3 Enoch, The Hebrew Book of Enoch*, New York 1973²
 אוטו, מיסטיקה מזרח ומערב = Otto, Rudolf, *Mysticism East and West, a Comparative Analysis of the Nature of Mysticism*, New York 1932

אוטו, רעיון הקדושה = Otto, Rudolf, *The Idea of the Holy*, [1923] Oxford 1973
 אורבך, חז"ל = אורבך, אפרים אלימלך, חז"ל-פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשל"ו
 אורבך, מתי פסקה = אורבך, אפרים אלימלך, מתי פסקה הנבואה, תרביץ, שנה יז, (תש"ז), עמ' 1-11
 אטקס, מאגיה, = אטקס, עמנואל, "מקומם של המאגיה ובעלי השם בחברה האשכנזית במפנה המאות
 הי"ז-י"ח", ציון ס, (תשנ"ה), עמ' 69-104

אידל, אבולעפיה = אידל, משה, החויה המיסטית אצל אברהם אבולעפיה, ירושלים תשמ"ח
 אידל, גולם = אידל, משה, גולם: מסורות מאגיות ומיסטיות ביהדות על יצירת אדם מלאכותי, ירושלים
 תשנ"ו

אידל, היבטים = אידל, משה, קבלה - היבטים חדשים, ירושלים תשנ"ג
 אידל, התבודדות = אידל, משה, "התבודדות כריכוז בקבלה הנבואית וגלגוליה", בתוך: דעת 14-15
 (תשמ"ה)

אידל, חדש = אידל משה, "חדש אסור מן התורה", ציון, כרך נד, ב (תשמ"ט) עמ' 223-241
 אידל, חסידות = Idel, Moshe, *Hasidism: Between Ecstasy and Magic*, Albany 1995
 אידל, מגיקון = אידל, משה, "שלמה מולכו כמגיקון", ספונות, ספר שלישי, יח (תשמ"ה), עמ' 193-219
 אידל, ספר המשיב = אידל, משה, "עיונים בשיטתו של בעל ספר המשיב", בתוך: ספונות, סדרה חדשה,
 ספר שני, יז, (תשמ"ג), עמ' 185-266

אידל, פרקים = אידל, משה, פרקים בקבלה נבואית, ירושלים 1990
 אידל, תורה = אידל, משה, "תפיסת התורה בספרות ההיכלות וגלגוליה בקבלה", בתוך: מחקרי ירושלים
 במחשבת ישראל כרך א (תשמ"א-תשמ"ב), עמ' 23-84

אינג', מיסטיקה = Inge, William Ralph, *Christian Mysticism* [1912] New York 1956
 אלוני, ספר יצירה = אלוני, נחמיה, "זמן חיבורו של ספר יצירה", בתוך: טמירין ב, ירושלים תשמ"ב,

עמ' 41-50

אליאור, אדלר = אליאור, רחל, "נתן אדלר והעדה החסידית בפרנקפורט: הזיקה בין חברות חסידיות במזרח אירופה ובמרכזה במאה הי"ח", ציון, כרך נט (תשנ"ד), עמ' 33-64
אליאור, אחדות ההפכים = אליאור, רחל, תורת אחדות ההפכים - התיאוסופיה המיסטית של חב"ד, ירושלים תשנ"ג

אליאור, גלגול = אליאור, רחל, "תורת הגלגול בספר גליא רזא", בתוך: מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ג (תשמ"ד); ספר תשבי א, עמ' 207-239
אליאור, גליא רזא = גליא רזא, מהדורת ר' אליאור, הוצאה ביקורתית של כתביד אוקספורד, ירושלים תשמ"א

אליאור, דמות האל = אליאור, רחל, "ייחודה של התופעה הדתית בספרות ההיכלות: דמות האל והרחבת גבולות ההשגה", מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כרך ו א"ב (תשמ"ז), עמ' 13-64
אליאור, היכל = אליאור, רחל, "בין ההיכל הארצי להיכלות השמימיים: התפילה ושירת הקודש בספרות ההיכלות וזיקתן למסורות הקשורות במקדש", תרביץ סד, ג (תשנ"ה), עמ' 341-380
אליאור, היכלות זוטרתני = היכלות זוטרתני, מהדורת ר' אליאור, מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, מוסף א, ירושלים תשמ"ב

אליאור, חלום = אליאור, רחל, "מציאות במבחן הבדיון: החלום במחשבה המיסטית-חירות הפירוק והצירוף", בתוך: מגוון דעות והשקפות על החלום בתרבות ישראל, (עורך ד' כרם), תל-אביב תשנ"ה, עמ' 63-79

אליאור, יש ואין = אליאור, רחל, "יש ואין - דפוסי יסוד במחשבה החסידית", בתוך: משואות, מחקרים בספרות הקבלה ובמחשבת ישראל לזכר א' גוטליב, (עורכים מ' אורון וע' גולדריך), ירושלים תשנ"ד, עמ' 53-74

אליאור, לוח = אליאור, רחל, "הלוח היהודי והזמן המיסטי", בתוך: לוח השנה העברי, חוג בית הנשיא לתנ"ך ולמקורות ישראל, חוברת ה, בית הנשיא, ירושלים תשנ"ו, עמ' 22-42
אליאור, המאבק = אליאור, רחל, "המאבק על מעמדה של הקבלה במאה הט"ז", מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, א (תשמ"א), עמ' 177-190

אליאור, מחלוקת = אליאור, רחל, "המחלוקת על מורשת חב"ד", תרביץ מט, (תשמ"מ), עמ' 166-186
אליאור, מיסטיקה = אליאור, רחל, "מיסטיקה מאגיה ואנגלולוגיה - תורת המלאכים בספרות ההיכלות", בתוך: מנחה לשרה, מחקרים בפילוסופיה יהודית ובקבלה, (עורכים מ' אידל, ש' רוזנברג וד' דימנט), ירושלים תשנ"ד, עמ' 15-56

אליאור, ממשות חזיונית = אליאור, רחל, "הזיקה המטפורית בין האל לאדם ורציפותה של הממשות החזיונית בקבלת האר"י", מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כרך י, (תשנ"ב): = קבלת האר"י, עמ'

47-57

אליאור, מרכבה = Elior, Rachel, "Merkabah Mysticism", NUMEN 37:2 (1990) 223-249

- אליאור, עומק וגוון = אליאור, רחל, "תמורות במחשבה הדתית בחסידות פולין - בין 'ראה ואהבה' ל'עומק וגוון'", תרביץ סב, חוב ג (תשנ"ג), עמ' 381-432
- אליאור, ציפיה משיחית = Elior, Rachel, "Messianic Expectations and Spiritualization of Religious Life in the 16 Century", *REJ* vol. 145 (1986) pp. 35-49
- אליאור, קארו = אליאור, רחל, "ר' יוסף קארו ור' ישראל בעש"ט: מטמורפוזה מיסטית, השראה קבלית והפנמה רוחנית", תרביץ ס"ה, חוב' ד (תשנ"ו), עמ' 671-709
- אליאור-ליבס, קבלת האר"י = אליאור רחל, ליבס יהודה, עורכים, קבלת האר"י, ירושלים תשנ"ב = מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כרך י (תשנ"ב)
- אליאור, תורת האלוהות = אליאור רחל, תורת האלוהות בדור השני של חסידות חב"ד, ירושלים תשמ"ב
- אליאור, תורת הצדיק = אליאור, רחל, "בין ה'יש' ל'אין' - עיון בתורת הצדיק של ר' יעקב יצחק החוזה מלובלין", בתוך: צדיקים ואנשי מעשה - מחקרים בחסידות פולין, (עורכים ר' אליאור, י' ברטל, ח' שמרוק), ירושלים תשנ"ד, עמ' 167-218
- אליאור, תמורות = אליאור, רחל, "תמורות במושג האל במחשבה היהודית", בתוך: מגוון דעות והשקפות בתרבות ישראל, (עורך ד' כרם), חוב' ב, (תשנ"ב), עמ' 13-35
- אנדרהיל, מיסטיקה = Underhill, Evelyn, *Mysticism: A Study in the Nature and Development of Man's Spiritual Consciousness*, [1926], New York 1955
- אנדרהיל, פרקטיקה = Underhill, Evelyn, *Practical Mysticism*, New York 1915
- אריקסון, לותר = Erikson, Erik, *Young Man Luther: a Study in Psychoanalysis and History*, London 1959
- אשכולי, התנועות המשיחיות = אשכולי, אהרון זאב, התנועות המשיחיות בישראל, ירושלים תשמ"ח
- בובר, וידויים אקסטטיים = Buber, Martin, *Ecstatic Confessions*, (ed) Paul Mendes-Flohr, San-Francisco, 1985
- ביאליק, דברי ספרות = ביאליק, חיים נחמן, כל כתבי ח"נ ביאליק דברי ספרות, תל-אביב תשט"ו
- ביאליק, הבחור מפאדובה = ביאליק, חיים נחמן, "הבחור מפאדובה", בתוך: הנ"ל, דברי ספרות, תל-אביב תשט"ו, עמ' קנח-קסג
- ביאליק, גלוי וכסוי = ביאליק, חיים נחמן, "גלוי וכסוי בלשון", בתוך: הנ"ל, דברי ספרות, תל-אביב תשט"ו, עמ' כב-לא
- בילו, ללא מצרים = בילו, יורם, ללא מצרים, חייו ומותו של יעקב ואזנה, ירושלים תשנ"ג
- בלבן, התנועה הפרנקיסטית = בלבן, מאיר, לתולדות התנועה הפרנקיסטית א"ב, תל-אביב תרצ"ד-תרצ"ה
- בן-שלמה, אוטו = בן שלמה, יוסף, "לבעיית ייחודה של הדת בפילוסופיה של ר' אוטו", בתוך: ספר זכרון ליעקב פרידמן ז"ל, בעריכת ש' פינס, ירושלים תשל"ד
- בן-שלמה, פנתאיזם = בן שלמה, יוסף, "בעיית הפנתאיזם במיסטיקה של דת תאיסטית, ר' משה

- קורדוברו ומיסטר אקהרט", בתוך: התגלות אמונה ותבונה, רמת גן תשל"ו, עמ' 71-86
 בן שלמה, רמ"ק = בן שלמה, יוסף, תורת האלוהות של ר' משה קורדוברו, ירושלים תשכ"ה
 בניהו, שבחי האר"י = בניהו, מאיר, "שבחי האר"י", ארשת, כרך ג, (תשכ"א) עמ' 144-165
 בניהו, בחירי = בניהו, מאיר, יוסף בחירי, מחקרים בתולדות מרן רבי יוסף קארו, ירושלים תשנ"ג
 בניהו, תולדות האר"י = בניהו, מאיר, ספר תולדות האר"י, ירושלים תשכ"ז
 בץ, פפירוס = Betz, Hans Dieter, *The Greek Magical Papyri*, in translation, Chicago 1986
 גוטליב, מחקרים = גוטליב, אפרים, מחקרים בספרות הקבלה, תל-אביב תשל"ז
 גולדריך, מאירת = גולדריך עמוס, מאירת עינים, ירושלים 1989
 ג'יימס, החוויה הדתית = ג'יימס, ויליאם, החוויה הדתית לסוגיה: מחקר בטבע האדם (תרגום י'
 קופלביץ) ירושלים תשכ"ט
 גינצבורג, רמח"ל = גינצבורג, שמעון, ר' משה חיים לוצאטו וכני דורו אוסף איגרות ותעודות,
 תל-אביב תרצ"ז
 גינצבורג, שבת = Ginsburg, Elliot, *The Sabbath in the Classical Kabbalah*, Albany 1989
 גירץ, פרשנות = גירץ, קליפורד, פרשנות של תרבויות, (תרגום י' מיזלר) ירושלים 1990
 גרוצינגר, שמות = Grozinger, Karl, "The Names of God and the Celestial Powers in
 Hekhalot Literature", בתוך מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כרך ו א"ב (תשמ"ז), חלק אנגלי,
 עמ' 53-69
 גרין, בעל היסורים = גרין, אברהם יצחק, בעל היסורים: פרשת חיייו של רבי נחמן מברסלב, תל-אביב
 תשמ"א
 גרין, הצדיק = Green, Arthur, "The Zaddik as Axis Mundi in Later Judaism", JAAR 45 =
 327-47 (1977)
 גרין, כתר = Green, Arthur, *Keter, The Crown of God in Early Jewish Mysticism*, Princeton =
 1997
 גרין, רוחניות = Green, Arthur, ed. *Jewish Spirituality*, 2 vols., New York 1986-87
 גרינולד, אפוקליפטיקה = Gruenwald, Itamar, *Apocalyptic and Merkavah Mysticism*, Leiden =
 1980
 גרינולד, הכתב = גרינולד, איתמר, "הכתב, המכתב והשם המפורש - מאגיה, רוחניות ומיסטיקה",
 משואות: מחקרים בספרות הקבלה ובמחשבת ישראל מוקדשים לזכרו של אפרים גוטליב, ירושלים
 תשנ"ד, עמ' 75-98
 גרינולד, המאגיה = גרינולד, איתמר, "המאגיה והמיתוס - המחקר והמציאות ההסטורית", בתוך: (ח'
 פדיה, עורכת) המיתוס ביהדות, אשל באר שבע ד, ירושלים ובאר שבע 1996, עמ' 15-28
 גרינולד, ספר יצירה = Gruenwald, Itamar, "A Preliminary Critical Edition of Sefer Yezira",
Israel Oriental Studies. vol. 1 (1971). pp. 132-177

- גריס, ספר סופר = גריס, זאב, ספר סופר וסיפור בראשית החסידות, תל-אביב תשנ"ב
 דובנוב, תולדות החסידות = דובנוב, שמעון, תולדות החסידות, תל-אביב תשכ"ז³
 דודס = Dodds, Eric R. *The Greeks and the Irrational*, Berkeley 1959. דינור, במפנה הדורות =
 דינור, בן ציון, במפנה הדורות, ירושלים תשט"ז, ירושלים תשל"ב
 דן, חוגי = דן, יוסף, חוגי המקובלים הראשונים, ירושלים תשל"ז
 דן, יצירה = "המשמעות הדתית של ספר יצירה", מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כרך יא, (תשנ"ג)
 עמ' 7-35
 דן, מיסטיקה = דן, יוסף, המיסטיקה העברית הקדומה, אוניברסיטה משודרת, תל-אביב תשמ"ט
 דן, הקדושה = דן, יוסף, על הקדושה: דת מוסר ומיסטיקה ביהדות ובדתות אחרות, ירושלים תשנ"ז
 דן, תורת = דן, יוסף, תורת הסוד של חסידי אשכנז, ירושלים תשכ"ח
 הימלפרב, עליה = Himmelfarb, Martha, *Ascent to Heaven in Jewish and Christian Apocalypses*, New York 1993
 הלפרין, מרכבה = Halperin David, *The Faces of The Chariot*, Tubingen 1988
 הרן, האסופה = הרן, מנחם, האסופה המקראית, ירושלים תשנ"ז
 השל, תורה = השל, אברהם יהושע, תורה מן השמים כאספקלריה של הדורות, א', לונדון וניו-יורק
 תשכ"ד: ב', לונדון וניו-יורק תשכ"ה: ג', ירושלים תש"ן
 ובר, על הכריזמה = ובר, מקס, על הכאריזמה ובניית המוסדות, מבחר כתבים, (עורך ש' אייזנשטדט),
 ירושלים תש"ם
 וודס, מיסטיקה = Woods, Richard, *Understanding Mysticism*, New York 1980
 וולפסון, אספקלריה = Wolfson, Elliot, *Through a Speculum that Shines: Vision and Imagination in Medieval Jewish Mysticism*, Princeton 1994
 וייס, הדרך הפאסיבית = Weiss, Joseph, "Via Passiva in Early Hasidism" in: Weiss, Joseph, *Studies in Eastern European Jewish Mysticism*, Oxford 1985
 וייס, חסידות = וייס, יוסף, "חסידות של מיסטיקה וחסידות של אמונה" בתוך: הנ"ל, מחקרים בחסידות
 ברסלב, (עורך מ' פיקאז), ירושלים תשל"ה, עמ' 87-95
 וייס, קושיא = וייס, יוסף, "קושיא בתורת ר' נתן מברסלב", בתוך: הנ"ל, מחקרים בחסידות ברסלב,
 ירושלים תשל"ו, עמ' 109-149
 וילנסקי, חסידים = וילנסקי, מרדכי, חסידים ומתנגדים, א"ב, ירושלים תשל"ל, מהדורה מורחבת,
 ירושלים תש"ן
 וירשובסקי, האידיאולוגיה השבתאית = וירשובסקי, חיים, האידיאולוגיה השבתאית של המרת המשיח -
 לפי נתן העזתי, בתוך: הנ"ל, בין השיטין, קבלה, קבלה נוצרית, שבתאות, (עורך מ' אידל), ירושלים
 תש"ן, עמ' 121-188
 וירשובסקי, התיאולוגיה = וירשובסקי, חיים, "התיאולוגיה השבתאית של נתן העזתי", בתוך: הנ"ל,

- בין השיטין, קבלה, קבלה נוצרית, שבתאות, (ערך מ' אידל), ירושלים תש"ן, עמ' 152-188
- ורבלובסקי, סטרוקטורה = Werblowsky, R.J.Z., "Structure and Archetype" =
 ורבלובסקי, קארו = ורבלובסקי, רפאל יהודה צבי, ר' יוסף קארו בעל הלכה ומקובל, (תרגם י' צורן),
 ירושלים תשנ"ז
- ורמן, עיון = Verman, Mark, *The Book of Contemplation, Medieval Jewish Mystical Sources*, =
 Albany, New York 1992
- זאהנר, קודש וחול = Zahner, Richard, *Mysticism Sacred and Profane – an Inquiry into Some*
Varieties of Praeter Natural Existence, Oxford 1961
- זוסמן, הלכה = זוסמן, יעקב, "חקר תולדות ההלכה ומגילות מדבר יהודה", תרביץ נט, (תש"ן), עמ'
 76-11
- זק, קורדוברו = זק, ברכה, בשערי הקבלה של ר' משה קורדוברו, באר שבע וירושלים תשנ"ה
- דין, מגילת המלחמה = יגאל דין, מגילת מלחמת בני אור בבני חושך, ירושלים תשי"ז
- ישע, קרדוון = ישע, נסים, "הרקע הפילוסופי לתיאולוג שבתאי – קוים להבנת תורת האלוהות של
 אברהם מיכאל קארדוון", בתוך: גלות אחר גולה, ירושלים תשמ"ח, עמ' 541-572
- כהן-אלורו, מאגיה = כהן-אלורו, דורית, מאגיה וכישוף בספר הזוהר, דיסרטציה, האוניברסיטה
 העברית בירושלים תשמ"ט
- כהנא, בעש"ט = כהנא, אברהם, ר' ישראל בעל שם טוב, 1900
- כ"ץ, מסורת = כ"ץ, יעקב, מסורת ומשבר, ירושלים תשל"ח³
- כ"ץ, הלכה וקבלה = כ"ץ יעקב, הלכה וקבלה, ירושלים תשמ"ד
- כ"ץ, סטיבן, מיסטיקה ולשון = Katz, Steven, *Language Epistemology and Mysticism in: S.T.* =
 Katz (ed.), *Mysticism and Philosophical Analysis*, Oxford 1978
- כ"ץ, סטיבן, מיסטיקה ומסורת = Katz, Steven, *Mysticism and Religious Tradition* =
 Louth, Andrew, *Eros and Mysticism*, London 1992
- לוי, אוצר הגאונים = לוי, ברוך, אוצר הגאונים למסכת חגיגה, כרך ד, ירושלים תרצ"ב
- ליבס, אלישע = ליבס, יהודה, חטאו של אלישע: ארכעא שנכנסו לפרדס ומכעה של המיסטיקה
 הקבלית, ירושלים תשמ"ו, 1990²
- ליבס, המשיח = ליבס, יהודה, "המשיח של הזוהר: לדמותו המשיחית של ר' שמעון בר יוחאי", בתוך:
 הרעיון המשיחי בישראל, יום עיון לרגל מלאת שמונים שנה לגרשם שלום, ירושלים תשמ"ב
- ליבס, זוהר וארוס = ליבס, יהודה, "זוהר וארוס", אלפיים, חוברת 9, (תשנ"ד), עמ' 67-119
- ליבס, כיוונים = ליבס, יהודה, "כיוונים חדשים בחקר הקבלה", פעמים, כרך 50, (1992), עמ' 150-170
- ליבס, כיצד = ליבס, יהודה, "כיצד נתחבר ספר הזוהר", מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כרך ת,
 (תשמ"ט), עמ' 1-71
- ליבס, מיתוס = ליבס, יהודה, "De Natura Dei על המיתוס היהודי וגלגוליו", בתוך: מ' אורון וע'

- גולדריך, עורכים, משואות: מחקרים בספרות הקבלה ובמחשבת ישראל מוקדשים לזכרו של א' גוטליב, ירושלים 1994, עמ' 243-297
- ליבס, סוד האמונה = ליבס, יהודה, סוד האמונה השבתאית, קובץ מאמרים, ירושלים תשנ"ה
- ליבס, ספר יצירה = ליבס, יהודה, "שבע כפולות בג"ד כפר"ת", תרביץ, כרך סא (תשנ"ב), עמ' 237-247
- ליבס, קבלת האר"י = ליבס יהודה, אליאור רחל, עורכים, קבלת האר"י, ירושלים תשנ"ב = מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כרך י (תשנ"ב)
- ליבס, מחקרי = ראו: שלום, שבתאות
- Littlewood, R., "The Imitation of Madness; The Influence of = חיקוי = Psychopathology on Madness", *Social Science and Medicine* 19, (1984) pp. 705-715
- Littlewood, R., "Anthropology and Psychiatry - an alternative = ליטלווד, אנתרופולוגיה = approach", *British Journal of Medical Psychology* 53 pp. 213-225
- ליכט, סרכים = ליכט, יעקב, מגילת הסרכים, ירושלים תשכ"ה
- ליפינר, אותיות = ליפינר, אליהו, חזון האותיות, תורת האיריאנות של האלפכית העברי, ירושלים תשמ"ט
- מאוס, תיאוריה = Mauss, Marcel *A General Theory of Magic*, New York 1972
- מאייר, דוקטורט = Meir, Menachem, *A Critical Edition of Sefer Taamey Hamizvoth*, attributed to Isaac Ibn Farhi, section one, positive commandments, Brandise University 1974
- מישלובר, תודעה = Mishlove, J. *The Roots of Consciousness*, New York 1975
- מונדשיין, שבחי הבעש"ט = מונדשיין, יהושע, ספר שבחי הבעש"ט: פקסימיל מכתב-יד, ירושלים תשמ"ב
- מט, אין = Matt, Daniel, "Ayin: The Concept of Nothingness in Jewish Mysticism" in: *The Problem of Pure Consciousness*, New York 1990
- מיליק, חנוך = Milik, J.T., *The Books of Enoch*, Oxford 1976
- מנן, מיסטיקנים = Menen, Aubry, *The Mystics*, New York 1974
- מקגין, איחוד = McGinn, Bernard, and M. Idel (ed.) *Mystical Union and Monotheistic Faith*, New York 1989
- מרגליות, ספר הרזים = מרגליות, מרדכי, ספר הרזים, תל אביב תשכ"ז
- מרוז, אר"י = מרוז, רונית, גאולה בתורת האר"י, דיסרטציה, ירושלים תשמ"ח
- נגאל, מאגיה = נגאל, גדליה, מאגיה מיסטיקה וחסידות, תל-אביב 1992
- ניוסם, שירות = Newsom, Carol, *4Q Serek Shirot Olat Hassabat (The Qumran Angelic = Liturgy)* Harvard 1982; idem, *Songs of the Sabbath Sacrifice: A Critical Edition* (Atlanta)

1985

ניצן, תפילת קומראן = ניצן, בלהה, תפילת קומראן ושירתה, ירושלים תשנ"ז

Stace, Walter Terrence, *Mysticism and Philosophy*, London 1961 = מיסטיקה

סמית, מיסטיקה = Smith, Margaret, "The Nature and meaning of Mysticism", in: R. Woods,

Understanding Mysticism, New York 1980

עגנון, הסימן = עגנון, שמואל יוסף, "הסימן", בתוך: האש והעצים, ירושלים ותל-אביב תשל"ד, עמ' רפג-שיד

פוקו, תולדות השגעון = פוקו, מישל, תולדות השגעון בעידן התבונה, ירושלים 1990

פכטר, מילי = אלעזר אזכרי, מילי דשמיא, מהדורת מרדכי פכטר, תל-אביב תשנ"א

פרבר-גינת, שיעור קומה = פרבר-גינת, אסי, "עיונים בספר שיעור קומה", בתוך: משואות, מחקרים

בספרות הקבלה ובמחשבת ישראל מוקדשים לזכרו של א' גומליב, (עורכים מ' אורון וע' גולדריך),

ירושלים תשנ"ד, עמ' 394-361

צ'ארלסוורס, פסוידואפיגרפה = Charlesworth, James H., *The Old Testament Pseudepigrapha*, 2

vols., New York 1985-1983

קולינס, אפוקליפטיקה = Collins, John J., *The Epocalyptic Imagination*, New York 1987

קטלוג אוסף שלום = קטלוג אוסף שלום, הכולל את כל הכותרים של הספרות המיסטית היהודית

לדורותיה, מקורות ומחקרים, עומד לראות אור בסוף תשנ"ז. הקטלוג מצוי במחשב הספרייה

הלאומית-אוסף שלום

קטעי גניזה = *Geniza-Fragmente zur Hekhalot Literatur*, (ed. Peter Schafer), Tübingen 1984

קלינמן, אנתרופולוגיה = Kleinman, A., "Anthropology and Psychiatry, The Role of Culture

in Cross Cultrual Research on Illness", in: *The British Journal of Psychiatry* 151, pp.

447-454

קרויזר, פראנק = קרויזר, אלכסנדר, פראנק ועדתו, (תרגם נ' סוקולוב), ורשה, 1895

רובין, טבול = רובין, צביה, "דרכו של יוסף נ' טבול כפרשן הזוהר", בתוך: קבלת האר"י (ר' אליאור וי'

ליבס, עורכים) = מחקרי ירושלים במחשבת ישראל י, (תשנ"ב) עמ' 388-363

רוסמן, בעש"ט = Rosman, Moshe, *Founder of Hasidism. A Quest for the Historical Ba'al**Shem Tov*, Berkeley 1996

שור, צפת = שור, זלמן, "צופיך צפת - למהותה של עליית המקובלים במאה השש-עשרה", מולד

(תש"י) עמ' 254-246 מכונס גם בשור, אורי דורות

שיפמן, הלכות = שיפמן, יהודה, הלכה, הליכה ומשיחיות בכת מדבר יהודה, (תרגמה ט' אילן), ירושלים

1993

שכטר, צפת = שכטר, שלמה, "צפת במאה הט"ז", הגליל, קובץ א (תרע"ט) עמ' 42-6; בנוסח האנגלי

של החיבור יש תוספות חשובות: Schechter, *Studies in Judaism*, Philadelphia 1908

- שלום, ביבליוגרפיה = Scholem, Gershom, *Bibliographia Kabbalistica*, Berlin 1933
- שלום, דבקות = שלום, גרשם, "דבקות או התקשרות אינטימית עם אלהים", בתוך: דברים כגו, (א' שפירא, עורך), תל-אביב תשל"ו, עמ' 325-350
- שלום, דמותו = שלום, גרשם, "דמותו ההיסטורית של הבעש"ט", בתוך: דברים כגו, (א' שפירא, עורך), תל-אביב תשל"ו, עמ' 287-324
- שלום, זרמים = Scholem, Gershom, *Major Trends in Jewish Mysticism*, New-York (1941) = 1954
- שלום, חלומותיו = שלום, גרשם, חלומותיו של השבתאי ר' מרדכי אשכנזי, על דבר פנקס החלומות של ר' מרדכי אשכנזי תלמידו של אברהם רוויגו, ירושלים/ליפסיה תרח"ץ
- שלום, מיסטיקה וסמכות = שלום, גרשם, "מיסטיקה וסמכות דתית" בתוך: הנ"ל, פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו, עמ' 9-35
- שלום, מסורת וחידוש = שלום, גרשם, מסורת וחידוש בתוך: הנ"ל, פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו, עמ' 113-152
- שלום, מצוה הבאה בעבירה = שלום, גרשם, "מצווה הבאה בעבירה", כנסת ב (תרצ"ז) עמ' 347-392; המאמר מכונס גם בתוך: שלום, מחקרים ומקורות לתולדות השבתאות ונגלגוליה, ירושלים תשל"ד, עמ' 9-67
- שלום, מרכבה = Scholem, Gershom, *Jewish Gnosticism, Merkabah Mysticism and Talmudic Tradition*, New York 1965²
- שלום, ספר המשיב = שלום, גרשם, "המגיד" של ר' יוסף טאיטאצאק והגילויים המיוחדים לו", ספונות יא, תשכ"ז-תשל"ח, (=ספר יוון א', תשכ"ח), עמ' מזקיב: הנ"ל, כתבייד בקבלה, ירושלים תר"ץ, עמ' 83-89
- שלום, פרקי יסוד = שלום, גרשם, פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, (תרגם י' בן שלמה), ירושלים תשל"ו
- שלום, קבלה = שלום, גרשם, ערך "קבלה", האנציקלופדיה העברית, כרך כט, תשל"ז, טור' 71-135
- שלום, ראשית הקבלה, = שלום, גרשם, ראשית הקבלה (1150-1250), ירושלים ותל-אביב, תש"ח
- שלום, שבתאות = שלום, גרשם, מחקרי שבתאות, ההדיר י' ליבס, תל-אביב תשנ"ד
- שלום, שבתי = שלום, גרשם, שבתי צבי והתנועה השבתאית בימי חיו, כרך א"ב, תל-אביב תשי"ז, תשכ"ז
- שלום, שטר = שלום, גרשם, "שטר ההתקשרות של תלמידי האר"י", ציון, ה (ת"ש), עמ' 133-160
- שלום, שיעור קומה = שלום, גרשם, "שיעור קומה - הדמות המיסטית של האלוהות", בתוך: הנ"ל, פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו, עמ' 153-186
- שלום, השכינה = שלום, גרשם, "השכינה", בתוך: פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, עמ' 259-307
- שלום, שם האל = Scholem, Gershom, "The Name of God and the Linguistic Theory of the

- Kabbalah", in: *Diogenes*, 79 (1972) pp. 59–80; 80 (1973) pp. 164–169
- שלום, תורה = שלום, גרשם, "משמעותה של התורה במיסטיקה היהודית", בתוך: הנ"ל, פרקי יסוד
בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו, עמ' 36–85
- שלום, תמונה = שלום, גרשם, הקבלה של ספר התמונה ושל אברהם אבולעפיה, בעריכת י' בן שלמה,
ירושלים תשל"ו
- Schafer, Peter, *The Hidden and Manifest God: Some Major Themes in = האל הנעלם =*
Early Jewish Mysticism, Albany 1992
- Schafer, Peter, "Jewish Magic Literature in Late Antiquity and Early Middle = מאגיה =
Ages", *Journal of Jewish Studies* 41 (1990) pp. 75–91
- Schafer, Peter, (ed.) *Synopse zur Hekhalot Literatur*, Tübingen 1981 = סינופסיס =
- Schafer, Peter, (ed.) *Geniza Fragmente zur Hekhalot Literatur*, Tübingen = קטעי גניזה =
1984
- ש"ץ, החסידות כמיסטיקה = ש"ץ-אופנהימר רבקה, החסידות כמיסטיקה, ירושלים תשכ"ח. מהדורה
חדשה מורחבת, ירושלים תש"ן
- שרפשטיין, החוויה המיסטית = שרפשטיין, בן עמי, החוויה המיסטית, תל-אביב תשל"ב
- תמר, חלומותיו = תמר, דוד, "חלומותיו וחזיונותיו המשיחיים של ר' חיים ויטאל", שלם ד, ירושלים
תשמ"ד, עמ' 211–229
- תמר, מחקרים = תמר, דוד, מחקרים בתולדות היהודים בא"י ואיטליה, ירושלים תשל"ג
- תשבי, הפיכה = תשבי, ישעיה, "הפיכה בחקר הקבלה (על ספרו של מ' אידל: קבלה – פרספקטיבות
חדשות)", בתוך: ציון נד (תשמ"ט), עמ' 209–222
- תשבי, חקרי קבלה = תשבי, ישעיה, חקרי קבלה ושלוחותיה, ירושלים תשמ"ב
- תשבי, משנת הזוהר = תשבי, ישעיה, ופישל לחובר, משנת הזוהר, א"ב, ירושלים תשי"ז-תשכ"ט
- תשבי, נתיבי אמונה = תשבי, ישעיה, נתיבי אמונה ומינות, רמת גן תשכ"ד
- תשבי, הסמל = תשבי, ישעיה, "הסמל והדת בקבלה", בתוך: הנ"ל, נתיבי אמונה ומינות, ירושלים
תשכ"ד
- תשבי, פירוש האגדות = תשבי, ישעיה, פירוש האגדות, ירושלים תש"ה
- תשבי, הרעיון המשיחי = תשבי, ישעיה, "הרעיון המשיחי והמגמות המשיחיות בצמיחת החסידות",
ציון, לב (תשכ"ז), עמ' 1–45
- תשבי, תורת הרע = תשבי, ישעיה, תורת הרע והקליפה בקבלת האר"י, ירושלים (תש"ב) תשמ"ד